

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Кафедра загальної педагогіки та дошкільної освіти

На правах рукопису

БАБИЧ АНАСТАСІЯ СЕРГІЇВНА

ЗБАГАЧЕННЯ СЛОВНИКА ДИТИНИ 6 РОКУ ЖИТТЯ В
ОБРАЗОТВОРЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Спеціальність: 012 Дошкільна освіта

Освітньо-професійна програма Дошкільна освіта

Робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр»

Науковий керівник:

ГАВРИШ НАТАЛІЯ ВАСИЛІВНА

доктор педагогічних наук, професор

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол № _____

засідання кафедри _____

від _____ 202 р.

В. о. завідувача кафедри Гавриш Н.В.

(_____) _____

(підпис) ПБ

ЛУЦЬК-2024

АНОТАЦІЯ

Бабич А.С. «Збагачення словника дитини 6 року життя в образотворчій діяльності». Кваліфікаційна (магістерська) робота освітнього рівня на правах рукопису. Спеціальність – 012 Дошкільна освіта. Волинський національний університет імені Лесі Українки. Кафедра загальної педагогіки та дошкільної освіти. Луцьк, 2024

Кваліфікаційна(магістерська) робота присвячена проблемі розвитку словника дітей 6 року життя в процесі зображувальної діяльності та засобами образотворення. Робота досліджувалась на теоретичному та емпіричному рівнях. Теоретичний рівень представлений працями психолінгвістів, лінгводидактів у контексті проблеми становлення і розвитку словника дитини 6-го року життя, вивчення ефективності способів збагачення словника в різних видах діяльності. На основі вивчення теоретичних засад дослідження та прогресивних практик мовленнєвого розвитку в дошкільному дитинстві було зроблено висновок про важливість використання різноманітних наочних засобів та художньо-продуктивної творчості для успішного розвитку словника дітей. Зроблені висновки обумовили вибір образотворчої діяльності як ключового засобу збагачення словника дітей шостого року життя.

Реалізація завдань експериментального дослідження передбачала три стандартні етапи: дослідження рівня сформованості словника у дітей 6–го року життя (констатувальний етап), перевірка ефективності методики застосування засобів образотворення для збагачення словника дітей 6–го року життя (формувальний етап), оцінка ефективності роботи зі збагачення словника дітей 6 року життя в образотворчій діяльності за результатами формувального експерименту (контрольний етап). Критеріями оцінки рівня розвитку словника було обрано такі:

Ключові слова: розвиток мовлення, лексичний розвиток дитини 6-го року життя, збагачення словника, засоби і способи образотворення.

ABSTRACT

Babych A.S. “Enrichment of the Vocabulary of a 6-Year-Old Child Through Artistic Activities.” Master’s Thesis. Manuscript. Specialty – 012 Preschool Education. Lesya Ukrainka Volyn National University. Department of General Pedagogy and Preschool Education. Lutsk, 2024.

The master’s thesis is dedicated to the problem of developing the vocabulary of 6-year-old children through artistic activities and means of visual expression. The study was conducted at both theoretical and empirical levels.

The theoretical level is represented by works of psycholinguists and linguistic didacticians in the context of the problem of the formation and development of the vocabulary of 6-year-old children, as well as the study of the effectiveness of methods for enriching vocabulary in various types of activities. Based on the study of the theoretical foundations of research and progressive practices of speech development in early childhood, it was concluded that the use of diverse visual aids and artistic-productive creativity is essential for the successful development of children’s vocabulary. These conclusions have determined the choice of artistic activities as the key means for enriching the vocabulary of 6-year-old children.

The implementation of the experimental research tasks involved three standard stages: assessing the level of vocabulary development in 6-year-old children (ascertainment stage), testing the effectiveness of the methodology for using means of visual expression to enrich the vocabulary of 6-year-old children (formative stage), and evaluating the effectiveness of vocabulary enrichment efforts through artistic activities based on the results of the formative experiment (control stage).

Keywords: speech development, lexical development of 6-year-old children, vocabulary enrichment, means and methods of visual expression.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ Й ЗБАГАЧЕННЯ СЛОВНИКА ДИТИНИ 6–го РОКУ ЖИТТЯ.....	9
1.1. Психолінгвістичні засади мовленнєвого розвитку дітей старшого дошкільного віку.....	9
1.2 Особливості розвитку словника у дітей 6–го року життя в різних видах активності.....	17
1.3. Методичний огляд прогресивних практик збагачення словника дитини 6–го року життя.....	21
Висновки до розділу 1.....	29
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗБАГАЧЕННЯ СЛОВНИКА ДИТИНИ 6–го РОКУ ЖИТТЯ ЗАСОБАМИ ОБРАЗОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	31
2.1. Дослідження рівня сформованості словника у дітей 6–го року життя.....	31
2.2. Методика застосування засобів образотворення для збагачення словника дітей 6–го року життя.....	44
2.3. Оцінка ефективності роботи зі збагачення словника дітей 6 року життя в образотворчій діяльності за результатами формувального експерименту.....	55
2.4. Методичні поради щодо збагачення словника дітей 6 року життя в образотворчій діяльності.....	60
Висновки до розділу 2.....	61
ВИСНОВКИ.....	64
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	67

ВСТУП

Формування особистості є складним і багатограним процесом, який стартує ще у дошкільному віці. Особистість дошкільника формується у процесі пізнання світу, розвитку мовлення, мислення, емоційного інтелекту, встановлення міжособистісних комунікацій з ровесниками й дорослими. На важливість проблеми формування особистості дошкільника вказують основні вимоги ключових освітніх документів. Зокрема, згідно із Законом України «Про дошкільну освіту» (2024р.), освітній процес у ЗДО спрямовується на забезпечення всебічного розвитку дитини дошкільного віку відповідно до її задатків, нахилів, здібностей, індивідуальних, психічних та фізичних особливостей, культурних потреб; формування у дитини дошкільного віку моральних норм, набуття нею життєвого соціального досвіду [19].

Основні підходи до сучасного змісту виховання у ЗДО визначаються Державним стандартом дошкільної освіти (затверджено Наказом МОН України від 12.01.2021 №33), що визначає державні вимоги до рівня розвиненості та вихованості дитини дошкільного віку, а також умови, за яких вони можуть бути досягнуті [2]. Зміст освіти Державному стандарті представлено інваріантним та варіативним складниками, що охоплює низку ключових освітніх напрямів: «Особистість дитини», «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі», «Дитина в природному довкіллі», «Гра дитини», «Дитина в соціумі», «Мовлення дитини», «Дитина у світі мистецтва» [2].

Важливу роль у розвитку дошкільників старшого віку відіграє сформованість мовленнєвих умінь і навичок. Адже мовлення старших дошкільників є основою для подальшого навчання й пізнання світу. Але діти старшого дошкільного віку, навіть на 6-му році життя не завжди на достатньому рівні оволодівають багатством мовленнєвих засобів, необхідних для подальшого навчання, спілкування, що зумовлюється сукупністю об'єктивних (перехід до інформаційного суспільства з надмірно раннім

залученням малюків до віртуальної дійсності з усіма відповідними наслідками) та суб'єктивних (низький рівень комунікації з близькими оточуючими) причини. Ці та інші ознаки сучасності спричинили збіднення словникового запасу значного числа дошкільнят. Більше того, в останні роки суттєво зросла кількість дошкільників з різними видами мовленнєвих порушень, що унеможлиблюють оптимальне засвоєння словника дітей. Тому націлена робота зі збагачення словника дошкільників має проводитися, як з дошкільниками, з нормою розвитку, так і з дітьми, у яких є порушення мовлення.

Підтримуємо думку науковців, які наголошують на тому, що основна умова опанування дітьми лексичних засобів мови полягає в активізації мовленнєвої діяльності. А це неможливо без оптимізації мовлення як стрижня гри, творчості. Урахування такої наукової позиції зумовило вибір в якості ключового засобу збагачення словника дітей 6-го року життя різні види ігрових, творчих активностей у процесі занять образотворчим мистецтвом. Адже образотворче мистецтво сприяє активізації думки, мотивує дітей до побудови власних висловлювань, відтак має потенціал і для лексичного розвитку дошкільників.

Вивчення проблеми збагачення словника дошкільників є предметом наукових пошуків таких учених, як: А. Богуш, Н. Гавриш, А. Іваненко, К. Крутій, Н. Луцан, Ю. Ляховська М. Пентилюк, Т. Піроженко, О. Семенов, В. Тарасун та ін. У їхніх дослідженнях формування словника дошкільників розглядається у контексті розвитку мовленнєвих компетентностей, у залежності формування лексичного запасу від загального рівня розвитку мовлення. Також у дослідженнях приділено чималу увагу вивченню форм, методів, умов і засобів активізації мовлення дітей дошкільного віку, розкриттю психолінгвістичного компонента мовлення, що базується на уявленнях про структуру мовленнєвої діяльності та різноманітних психофізіологічних механізмів породження мовлення.

Мета дослідження – розкрити особливості збагачення словника дитини 6-го року життя в образотворчій діяльності.

Завдання дослідження:

- ✓ Дослідити теоретичні засади проблеми розвитку словника дітей 6-го року життя в різних видах активності.
- ✓ Провести експериментальне дослідження особливостей розвитку словника дитини 6-го року життя в процесі образотворчої діяльності й проаналізувати його результати.
- ✓ Зробити методичний огляд прогресивних практик збагачення словника дитини 6-го року життя;
- ✓ Обґрунтувати методику застосування засобів образотворення для збагачення словника дітей 6-го року життя та експериментально перевірити ефективність роботи зі збагачення словника дітей 6 року життя в образотворчій діяльності.

Об'єкт дослідження – розвиток словника дитини 6-го року життя в образотворчій діяльності.

Предмет дослідження – методика застосування образотворчих засобів з метою збагачення словника дитини 6-го року життя.

Відповідно до поставленої мети та завдань дослідження при виконанні роботи використовувався комплекс взаємопов'язаних **методів**:

- теоретичних: аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури, які уможливили систематизацію теоретичного матеріалу дослідження, забезпечили адекватний аналіз та визначення теоретичних та методичних підходів до збагачення словника дітей 6-го року життя;
- емпіричні: діагностування особливостей розвитку словника дітей 6-го року життя в образотворчій діяльності, педагогічний експеримент.

Теоретичне значення результатів наукового дослідження полягає у розширенні уявлень про збагачення словника дошкільників 6-го року життя, в процесі образотворчої діяльності.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливостях їх використання для написання науково-методичних статей з проблеми збагачення словника дітей 6-го року життя, готовності до використання методичних рекомендацій та дидактичних матеріалів із збагачення словника старших дошкільників.

Впровадження результатів проведеного дослідження здійснювалося через участь у X Всеукраїнській науково-практичній Інтернет-конференції «ДОШКІЛЬНА ОСВІТА: ТЕОРІЯ, МЕТОДИКА, ІННОВАЦІЇ» м. Луцьк, 15 травня 2024 року та V Міжнародних педагогічних читаннях присвячених 70-річчю від дня народження професора Тамари Поніманської «Актуальні проблеми дошкільної та спеціальної освіти» м. Рівне, 28 листопада 2024 року

Структура роботи. Наукова робота складається зі вступу, двох розділів, семи підрозділів, проміжних і загальних висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг наукової роботи – 74 сторінки комп'ютерного набору.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ Й ЗБАГАЧЕННЯ СЛОВНИКА ДИТИНИ 6–го РОКУ ЖИТТЯ

1.1. Психолінгвістичні засади лексичного розвитку дітей шостого року життя в загальному контексті розвитку їх мовлення

Психолінгвістичний аспект мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку пов'язаний із визнанням первинною формою існування усного мовлення, яке є засобом прямої комунікації. Для оволодіння усним мовленням дошкільник має опанувати певний словниковий запас і вміння застосовувати різноманітні способи зв'язку слів всередині речень, способи зв'язків між ними. Усне мовлення може бути реалізоване у формах діалогу і монологу [63]. Первинним є саме діалогічне мовлення. Воно є соціально спрямованим і забезпечує живе спілкування. Діалогічне мовлення складається з реплік – ланцюгів мовленнєвих реакцій. Діалог реалізується із використанням питань, відповідей, пояснень, заперечень тощо [63]. Монологічне мовлення порівняно із діалогічним є більш складною формою розвитку зв'язного мовлення. Монолог використовується для цілеспрямованої передачі інформації від першої особи, має односторонній характер висловлювання. Монологічному мовленню притаманні довільність, розгорнення, логічна послідовність викладу, обумовленість змісту орієнтацією на слухача, обмеженість вживання невербальних засобів передачі інформації [63]. Монолог передбачає попереднє планування мовлення, наперед визначений зміст висловлюваного із добром необхідних для цього лексичних, граматичних і синтаксичних засобів [63].

Психолінгвістичний аспект розвитку мовлення також пов'язаний із мисленням і загальним розвитком дошкільників. Стан сформованості мовлення дошкільників старшого віку є важливим показником перспектив подальшого

сприятливого розвитку, їх адаптації. Мовленнєва активність дітей старшого дошкільного віку є проявом загальної активності, відображенням потреб дитини, що виникають у процесі комунікації. За психолінгвістичним підходом виокремлюють такі етапи мовленнєвої активності: мотив висловлювання, задум, внутрішнє програмування, лексично-граматичне розгортання висловлювання, реалізація мовленнєвого висловлювання у зовнішній комунікації. Труднощі у спілкуванні дітей дошкільного віку можуть бути детерміновані особливостями індивідуального комунікативного та мовленнєвого розвитку особистості дитини [55, с.284, 285].

У психологічній науці та психолінгвістиці мовлення дітей старшого дошкільного віку розглядається як специфічна, ієрархічно організована мовленнєва діяльність. За психолінгвістичним підходом виокремлюють основні етапи мовленнєвої діяльності: сприймання, розуміння та породження мовлення [9, с.29, 30].

Старший дошкільний вік є найважливішим періодом мовленнєвого розвитку. У цей час відбувається ознайомлення дітей на мовленнєвому (вербально-комунікативному) рівні з одиницями мови (звуками, словами, реченнями, висловлювання тощо), послуговування ними у процесі комунікації. Формування мовленнєвих навичок передбачає не тільки вміння відтворювати, тобто говорити, але й розуміти висловлюване, породжувати власне мовлення. Адже дошкільники загалом сприймають смисл сказаного без загострення уваги на мовних засобах, керуються правилами мови інтуїтивно, хоча іноді здатні до ідентифікації помилок у власному мовленні та мовленні своїх ровесників, що свідчить про здатність дітей здійснювати свідомий контроль над висловлюванням.

Оволодіння мовленням у дошкільному віці часто здійснюється на основі власного мовленнєвого досвіду дитини. Хоча й дослідники психолінгвістичного аспекту мовлення дотримуються думки, за якою в дошкільному віці дитині властиве не тільки спонтанне, а й свідоме аналітичне оперування мовою. Мовленнєвій комунікації дітей старшого дошкільного віку доступне

усвідомлене оволодіння систематизованими мовними знаннями рідної мови. У результаті набуття дошкільниками мовно-мовленнєвої практики у них формується своєрідне чуття мови, яке дозволяє дитині відрізнити «правильне» від «неправильного». У дітей формується рефлексія мовлення, тобто вища психічна функція, яка проявляється як здатність зосередитися на висловлюваному, незважаючи на зовнішні подразники: розмірковуванні над промовленим; здатності зосереджуватися на змісті свого мовлення; усвідомленні того, як сприймається і оцінюється мовлення іншими [16, с. 121, 122].

Усне мовлення старших дошкільників характеризується певними критеріями зв'язності: комунікативна спрямованість, логіка викладу, наявність смислових зв'язків між частинами розповіді; логічних зв'язків між реченнями, закінченість смислового вираження думки мовця, структура та певна організація мовленнєвих засобів [52].

У психолінгвістичних дослідженнях процес породження мовлення розглядається у взаємозв'язку з характером мовлення, який передбачає чітке співвіднесення суцесивних етапів його розгортання з фазами мовленнєвої діяльності: орієнтуванням, плануванням, реалізацією плану і співвіднесенням результату з метою. Аналізуючи мовлення старших дошкільників, психолінгвісти приходять до висновку, що мовленнєва діяльність дітей старшого дошкільного віку часто характеризується недорозвиненням різних компонентів мовленнєвої системи (фонетико-фонематичного, лексично-граматичного), низькою інформативністю висловлюваного, недостатнім програмуванням, порушенням граматичної реалізації задуму, тривалими паузами на межі фраз, відсутністю самостійності при виконанні різних мовленнєвих завдань [27, с. 111-116].

У процесі формування мовлення дошкільників беруть участь мовноруховий, мовнослуховий і мовнозоровий аналізатори, задіюються лобові відділи кори великих півкуль головного мозку: сенсорний та моторний (зони). У роботі ділянок кори головного мозку між обома центрами існує

взаємозв'язок, що забезпечує слухово-голосову координацію у процесі мовлення. Синхронна робота всіх центрів і аналізаторів складатиме подальшу організацію мовленнєвої діяльності дітей. У сучасних психолінгвістичних дослідженнях старт мовлення дитини вже не пов'язують із вимовою первинних звуків, які виробляються артикуляційним апаратом дитини під час гуління, адже звуки гуління надалі не закріплюються в мовленні дитини. Перша звуковимова з'являється тоді, коли безумовний рефлекс загальмований, формуються коркові зв'язки, і це є свідченням про початок природнього засвоєння фонетичної структури рідної мови, оволодіння фізичними характеристиками звуків мовлення. Дитина номінує предмет чи дію окремою вимовлюваною фонематичною структурою, яка асоціюється з її діями, певними предметами, речами та ін. Така фонематична структура стає для неї своєрідним звуковим кодом, який може в деяких випадках бути зрозумілим тільки в контексті. Вимовлена дитиною фонематична структура має риси смислорозрізнення. На перше місце діти ставлять смисл висловлювання, а не підбір засобів для правильності та влучності висловлювання. Надалі розвиток дитини відбувається разом із загальним психічним розвитком, коли вона активно пізнає навколишній світ, якості, властивості предметів та об'єктів, на підставі чого інтенсивно розвивається й мовлення. У психолінгвістичних дослідженнях наголошується на важливості вивчення та врахування мовних здібностей – вродженої здатності дитини до створення та сприйняття мовленнєвих витворів, що забезпечує успішність оволодіння мовленням, його розвиток, навчання мови. Наявні у дошкільників мовні (лінгвістичні) здібності – індивідуально-психологічні особливості, що сприяють оволодінню системою мови: фонетикою, лексикою, граматиною. Мовленнєва (комунікативна) здібність сприяє розвитку налагодження комунікації та забезпечує можливість створювати та розуміти мовленнєві висловлювання. Вплив мовленнєвого середовища дозволяє дитині створити власне практичне мовленнєве висловлювання на основі її певного рівня здатності розуміння, здібності інтонування та виразного висловлювання. Оволодіння мовленням дітьми

старшого дошкільного віку залежить від здатності дітей запам'ятовувати та засвоювати традиції поєднання мовних одиниць у мовленнєвому потоці, від чистоти, правильності та культури мовлення оточення. Дошкільникам притаманне практичне інтуїтивне засвоєння норм побудови цілісного мовлення – формування мовленнєвої компетенції на основі чуття мови. Основними рисами мовлення дітей у старшому дошкільному віці є: перехід від неусвідомленого, мимовільного висловлювання у свідоме, цілеспрямоване, запрограмоване, довільне, відрефлексоване мовлення, розвиток комунікативних здібностей, здатності до розгортання думки в різних функціонально-сміслових типах усних висловлювань [36, с. 122, 124].

Дослідники також підкреслюють складну взаємодію процесів розуміння, мовлення і мислення. Розуміння мовлення є когнітивною операцією осмислення й засвоєння інформаційного масиву повідомлення, реалізується у взаємодії усвідомлюваного і неусвідомленого, вербалізованого і того, що не підлягає вербалізації. У дітей дошкільного віку також відбувається формування здатності до рефлексії, що має прояв у спроможності і бажанні дитини ставити запитання [57, с.196-209].

Мовлення є складною психологічною діяльністю з певною психологічною структурою і механізмами. Передумовами розвитку мовлення є психічні процеси. Саме вони лежать в основі засвоєння мовлення та розвиваються у взаємодії з ним [66,с. 185].

Мовленнєвий розвиток дітей дошкільного віку є відображенням становлення навичок комунікативно-мовленнєвої взаємодії. Під здатністю дошкільника до спілкування розуміють комплексну спроможність користуватися засобами взаємодії, що забезпечують успішність цілей комунікації. Для дошкільного дитинства притаманне формування артикуляційної сторони мовлення, тобто здійснюється формування чіткої вимови слів, правильного використання інтонаційних засобів виразності, умінь застосовувати різний тон, тембр, розвиток фонематичного й мовленнєвого слуху. Збагачення словника у дошкільному віці залежить від спілкування

дитини з оточенням, у ході якого дошкільники вчаться правильно вимовляти звуки, будувати фрази, формулювати думку. У дошкільному віці відбувається швидке засвоєння мови, суттєве збагачення словникового запасу іменниками, дієсловами, займенниками, числівниками, прикметниками. На 6-му році життя словник дитини складається із приблизно 14 тис. слів. Діти вчаться засвоювати елементарні правила граматики і синтаксису рідної мови. У них формується звукова культура мовлення, виховання якої охоплює чітку артикуляцію звуків рідної мови, фонетичну та орфоепічну правильність мовлення, мовленнєве дихання, силу голосу, темп мовлення, фонематичний слух, правильне мовленнєве дихання, звуко- і слововимова, орфоепічна нормативність мовлення. У старших дошкільників формуються вміння диференціювати звуки мови, формуються елементарні уявлення про їх характеристики. Дошкільники навчаються розрізняти їхнє символічне та знакове сприйняття словом, опановують мовленнєві (тон, наголос, сила голосу), позамовленнєві (жести, міміка, постава) та інтонаційні засоби виразності, фразовий і логічний наголоси [6, с. 183].

Мовлення тісно пов'язане з іншими психічними пізнавальними процесами – такі як: пам'ять, мислення, увага, уява. Мовленнєва діяльність як психофеномен включає в себе загальну для всіх та індивідуальну, остання характеризується такими показниками як: словниковий запас, здатність чітко розмовляти й вимовляти звуки, можливість правильно формулювати висловлювання, складати розповідь чи речення [46, с. 22]. Мовленнєва діяльність також розглядається як засіб мислення, чинник вдосконалення розумової та моральної сфер дитини. Діти шостого року життя вільно спілкуються одне із одним, здатні складати казки, вірші, вести монолог, діалог, є емоційними у висловлюваннях, користуються різними виражальними засобами, вміють дотримуватися логіки у висловлюваннях, керувати власними мовленнєвими діями, оцінювати співрозмовника, адекватно поводитися у дитячих спільнотах [38, с. 166-167].

Психолінгвістичне бачення оволодіння мовлення визначається певними

етапами – від створення складів та інших елементарних механізмів до вищих рівнів мови, довільності, усвідомленого оперування знаковими одиницями. До механізмів оволодіння мовленням відносять наслідування, корекцію та підкріплення з боку оточення [21, с. 154].

Розвиток мовлення відбувається у процесі вдосконалення практичного використання мови у спілкуванні з іншими людьми. Водночас мовлення стає основою перебудови психічних процесів, знаряддям мислення. Засвоєння мови супроводжується великою активністю дитини. У дошкільному віці вона є найчутливішою до мовних явищ. Одночасно з орієнтацією на зміст слів вона виявляє неабияку цікавість до звукової форми слова, часто спеціально змінює слова, творить нові [21, с. 31-32] .

Базисом формування мовленнєвого розвитку є когнітивний розвиток. Він вимірюється обсягом знань про навколишній світ, елементарним розумінням чужих і особистих можливостей [47, с. 151-155]. Комунікативна функція мови є важливою для психічного розвитку дошкільників, формування в них соціальних навичок і культури спілкування [47, с. 151-155].

Дослідники виокремлюють такі рівні комунікативно-мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку: поведінковий рівень (оволодіння мовленнєвою поведінкою); когнітивно-лінгвістичний рівень (розвиток понятійної свідомості); особистісний рівень (регулювання мовленнєвої взаємодії). Особливостями комунікативно-мовленнєвого розвитку дітей шостого року життя є: формування адекватних до мовленнєвої ситуації темпу і сили голосу, правильність дикції, урізноманітнення засобів виразності мовлення, збагачення обсягів побутової лексики, активне оволодіння видовими, родовими та образними поняттями, формування умінь узгодження слова за всіма граматичними категоріями, використання різних типів синтактичних структур, досягнення адекватності висловлювань конкретним комунікативним ситуаціям і позаситуативному спілкуванню, здатністю до придумування сюжетів, виявлення зацікавленості до сприйняття чужих аргументів, формування умінь ділитися враженнями з ровесниками, ставити запитання, залучати ровесників і

старших до спілкування, здатність ідентифікувати помилки в мовленні ровесників.

Але, незважаючи на описані вище особливості комунікативно-мовленнєвого розвитку дітей старшого дошкільного віку, автори емпіричних досліджень фіксують такі недоліки у розвитку мовлення старших дошкільників, як: обмеженість словникового запасу дітей побутовою лексикою, діалектизмами, звуження смислової структури слова, несформованість різних типів його значень (синонімічних, антонімічних, переносних, твірних, похідних), помилки у побудові речень: пропуски прийменників, сполучників, неправильне узгодження іменників з прикметниками та займенниками в роді, числі і відмінку, неправильний вибір відмінкової форми іменника, малий запас прикметників і прислівників для характеристики предмета, складність у побудові власних висловлювань, уповільнення процесу засвоєння граматичних форм, дисгармонія розвитку морфологічної та синтаксичної систем мовлення [34, с. 65-84].

У психолінгвістичних дослідженнях відмічається надзвичайна пластичність мозку людини не тільки у дитячому, але й дорослому віці. Цими дослідженнями також підтверджуються факти впливу на засвоєння та використання мови суспільних норм, моделей спілкування та мовних спільнот. Психолінгвістичні дослідження також охоплюють вивчення мовних розладів, проблеми пошуку дієвих механізмів втручання задля їх подолання. Сучасні психолінгвістичні дослідження спрямовані на покращення розуміння когнітивних, нейронних і соціокультурних аспектів мовних здібностей, починаючи з ранніх етапів фонологічного усвідомлення дітей і закінчуючи складною взаємодією мотивації та когнітивних ресурсів під час вивчення мови дорослих [67, с.167].

Отже, у психолінгвістичних дослідженнях мовлення дитини дошкільного віку розглядається у контексті формування інших вищих психічних функцій, зокрема уваги, мислення, пам'яті, когнітивного розвитку дитини, впливу на неї комунікативного простору, соціокультурних чинників, з урахуванням

нейронних аспектів. Психолінгвісти розглядають лексику разом з фонетикою та граматику як підґрунтя становлення і розвитку мовлення.

1.2. Особливості розвитку словника у дітей шостого року життя в різних видах активності

Формування словника дітей дошкільного віку – це тривалий, складний процес кількісного накопичення лексем, засвоєння їх лексичного значення, вміння доречного використання їх у комунікації [4; 5]. Розвиток словника дітей шостого року життя здійснюється в міжособистісному спілкуванні та під час занять у закладі дошкільної освіти. Адже Базовим компонентом дошкільної освіти до обов'язкових результатів навчання та компетентностей дошкільнят віднесено саме мовлення дитини, що включає лексичну компетенцію. Базовим компонентом дошкільної освіти визначено, що діти дошкільного віку повинні мати збалансований словниковий запас із різних освітніх ліній, вміти добирати найточніші лексеми відповідно до ситуації комунікації, використовувати слова різної складності, різні лексичні групи слів для номінації предметів, ознак, властивостей, явищ, подій, знати основи фразеології (прислів'я, приказки, утішки, загадки, скороговки), володіти формулами мовленнєвого етикету [2].

Словник, який засвоює дитина дошкільного віку, поділяється на активний і пасивний. До активного словника дитини належать ті слова, які вона знає, розуміє і використовує у мовленні, а до пасивного – слова, які дитина розуміє, співвідносить з конкретними предметами, ознаками, діями, але не користується ними. Оволодіння дитиною словом передбачає опанування його лексичного, граматичного значень і мовної форми (звукової, морфологічної) на основі активного використання у мовленні. До основних завдань розвитку словника дитини дошкільного віку відносять збагачення кількісного складу лексики новими через опанування нових або розширення значень наявних у ньому лексем, формування поглибленого розуміння значення й смислових відтінків слів і словосполучень, активізація словника через застосування дітьми лексичних засобів у різних мовленнєвих ситуаціях, підвищення рівня

мовленнєвої культури, розвиток образного мовлення, виховання дослідного інтересу до слова [5].

Основними етапами оволодіння дитиною словником є: ознайомлення зі словом, демонстрація зразків уживання, оволодіння парадигматичними зв'язками слів, закріплення лексеми в активному словнику [54]. Словник дитини дошкільного віку складають такі групи слів, як: назви предметів, дій, ознак, якостей; номінації родових, видових, абстрактних понять, узагальнювальні слова, антоніми, синоніми, багатозначні слова, слова, що позначають смислові відтінки; слова у переносному значенні, образні слова. Основними засобами розвитку словника дитини 6-го року життя є: спілкування дітей з однолітками та дорослими, театралізована діяльність (збагачення новими словами, влучними образними висловами, прислів'ями, приказками, фразеологізмами, образною емоційно-зabarвленою лексикою); дидактичні ігри – словесні ігри, рухливі ігри з текстом, ігри-драматизації (формування правильної вимови, вміння правильно висловлювати свої думки, розвиток зв'язного мовлення); господарсько-побутова, ручна праця [1]. Базисом розвитку словника дитини 6-го року життя є пізнавальна активність, зокрема дослідницька, пошукова, колективна предметно-практична тощо [22, с. 139].

Формування словника дошкільників передбачає два аспекти: встановлення зв'язків між предметами та їх відношеннями, тобто засвоєння дітьми предметної співвіднесеності зі словом; слова як одиниці лексичної системи та його зв'язків з іншими лексемами [4; 5]. Тому у роботі з дітьми дошкільного віку значна увага приділяється визначенню за допомогою слова предметів навколишнього світу та засвоєнню змістової сторони слова через тлумачення значень слів і словосполучень [53].

Основними характеристиками словника дітей шостого року життя є значне збільшення його обсягу, наявність у ньому лексем із різною частиномовною приналежністю, узагальнювальних понять, абстрактних і морально-етичних понять, якісний розвиток словника, висока мовленнєва активність, інноваційність словотворення, розширення або звуження значень

слів, активне засвоєння нового лексичного складу, розгорнутість, логічність і послідовність висловлювань, розвиток контекстуального монологічного мовлення, набуття навичок зв'язного мовлення, поява планувальної і регулювальної мовленнєвих функцій, подальший розвиток інших мовленнєвих функцій, формування елементарних оцінних суджень, поява самоконтролю над висловлюваннями [49, с. 94-96].

Розвиток словника дітей дошкільного віку відбувається одночасно з ознайомленням їх з навколишньою дійсністю, з вихованням ціннісного ставлення до навколишнього. Дошкільниками 6-го життя вже є засвоєний побутовий словник (назви частин тіла, обличчя, назви іграшок, посуду, меблів, одягу, предметів туалету, їжі, приміщень), природознавчий (назви явищ неживої природи, рослин, тварин) словник, емоційно-оцінна лексика (слова, що позначають емоції, переживання, почуття, якісну оцінку предметів), фразеологічні сполучення, лексеми на позначення часу, простору, кількості. Кожна засвоєна дошкільником лексема взаємодіє з уявленням про конкретний предмет або ситуацію, тому у словникові переважають конкретні номінації, хоча й вже частково наявні моральні, абстрактні категорії [61, с. 163-166].

У процесі подальшої активізації та збагачення словника дітей 6-го року життя відбувається розвиток усіх психічних процесів [30, с. 74-79]. У процесі розвитку словника дітей шостого року життя використовуються різні види активностей, зокрема це: малювання, ліплення, колажування, робота з піском, глиною, пластиліном тощо. Під час такої роботи створюються оптимальні умови для розвитку творчості, моторики, сприйняття простору й мовлення. Також під час збагачення словника дошкільників шостого року життя можуть використовуватися ігрові технології, які, окрім активізації пізнавальних процесів, мовлення дітей, сприяють ще й формуванню комунікативних навичок. Доцільним у процесі розвитку словника дітей дошкільного віку є застосування практики малювання сюжетів та подальшого опису малюнка, що сприяє кращому розумінню сюжету та покращує якість розповіді, включаючи її зв'язність, послідовність, повноту та інформативність. Сприяє активізації

словника й розвитку зв'язного мовлення й застосування малюнків, створених самими дітьми, як наочної підтримки, що допомагає їм швидше та повніше засвоювати мовний матеріал; прийоми «коментованого малювання», що дають можливість створити ситуацію діалогу з дитиною. Діти дошкільного віку позитивно реагують на різні види малювання: пальчиками та долонями, акватипія, малювання на вологому папері, крапковий малюнок, тампонування, зім'ятий папір, набризкування, ляпкографія, малювання на піску [30, с.78].

На шостому році життя у дітей сформованими є певні навички мовленнєвої культури, дитина виявляє ініціативу у спілкуванні з дорослим, звертається із запитаннями, будує діалог на запропоновану тему, складає описові, творчі розповіді, переказує знайомі художні тексти різної складності й композиції. На шостому році життя в дітей добре розвинений фонематичний слух, здатність регулювати силу свого голосу, розвинуте мовленнєве дихання. У словнику дитини шостого року життя наявні всі частини мови, морально-етичні й узагальнювальні поняття, добирає антоніми й синоніми, багатозначні слова, омоніми, слова з переносним значенням. Діти на 6-му році життя оволодівають граматичною будовою мовлення: правильно вживають відмінкові закінчення, узгоджують прикметники, дієприкметники, числівники з іменниками, числівниками в роді, числі, відмінку; правильно використовують кличну форму іменників, утворюють нові слова (іменники, дієслова, прикметники) за допомогою суфіксів, префіксів; використовують прості та складні речення зі сполучниками та сполучними словами, однорідними членами, прямою мовою [60, с.58, 59].

Отже, на шостому році життя у переважної більшості дітей же має бути сформованою звукова сторона мовлення, продовжується активний процес накопичення словника; розвивається лексико-граматична, синтаксична складові мовлення, розширюється й уточнюється значення не лише слів з прямим значенням, а й з переносним, розвиваються комунікативні навички. Розвиток словника дітей шостого року життя може відбуватися у різних видах активності: творчість, малювання, ліплення, театралізація тощо.

1.3. Методичний огляд прогресивних практик збагачення словника дитини шостого року життя

Одним з провідних показників володіння мовою як засобом спілкування є достатній словниковий запас у дитини. Малий словниковий запас дитини детермінує одноманітність і незрозумілість мовлення дитини [10; 11].

В нормі у дитини краще розвинений та переважає пасивний словник. Він розвивається з випередженням, проте рівномірно. Активний словник розвивається стрибкоподібно, а переведення слів з пасивного словника в активний відбувається поступово.

Для збагачення словника дитини шостого року життя можуть використовуватися різні методи. Це може бути розглядання іграшок, опис, розповідання за іграшками і картинами, читання і розповідання художньої літератури, повторення слів дітьми; заміна авторських слів словами, близькими за змістом; підбір слів для характеристики героїв; вживання слів у різному контексті [61, с. 163-166]. Для збагачення словника дошкільників практикується використання різноманітних наочних (розгляд, обстеження дидактичних та музичних іграшок, предметних та сюжетних картин, музичних ілюстрацій (зорової, слухової, кінестетичної, комбінованої), використання схем та піктограм); словесних (розповідь, інструкція, питання, мовний матеріал, записаний на звуковий носій; педагогічна оцінка виконання діяльності, її результату) і практичних методів (наочно-дієвий показ способу дії, регламентовані, імітаційні вправи, дії з дидактичними іграшками, музичними інструментами та їх заміниками), музикування (вокальне, інструментальне), мовнорухові ігри та вправи (дихально-артикуляторний тренінг, пальчикову гімнастику, мовні ігри та рольові вірші), танцювально-ритмічні вправи (ігрогімнастика, ігроритміка), емоційно-комунікативний тренінг (комунікативні ігри та вправи, релаксаційні вправи) [64, с. 60-62].

Позитивний вплив на розвиток словника дітей на 6-му році життя мають ігрові технології, адже в процесі гри діти формулюють зв'язні висловлювання, здійснюється вплив на емоційно чуттєву сферу їхньої життєдіяльності, активізується мовлення, формуються суб'єктивно-оцінні відношення, комунікативні якості мовлення (виразність, багатство мовлення, доречність мовлення) [28, с. 58-65].

Для збагачення словника старших дошкільників педагоги-практики також пропонують модель комунікативної підготовки дітей старшого дошкільного віку, яка охоплює когнітивний, діяльнісний, творчий етапи. У межах реалізації цієї моделі проводиться ознайомлення дітей 6-го року життя з мовними й немовними засобами виразного мовлення, збагачення словника образними висловами, прислів'ями, приказками, фразеологізмами; формування знань дітей про формули мовленнєвого етикету; стимулювання бажання спілкуватися з однолітками, розмірковувати, допомагати один одному, вміти домовлятися у процесі роботи, розігрування діалогу із казковими героями, однолітками, створення комунікативно-мовленнєвих ситуацій. Педагоги-практики констатують, що для збагачення словника дітей шостого року життя доцільно створювати у закладі освіти художньо-розвивальне середовище, використовувати арт-технології [58, с. 65-67].

На шостому році життя у дошкільників слід поповнювати словник дієприкметниками, прислівниками, узагальнювальними словами, образними поетично-художніми виразами, фразеологізмами, приказками, прислів'ями, синонімами, антонімами, спільнокореновими словами з використанням при цьому іграшок [14, с. 33-39]. Значний вплив на збагачення словника старших дошкільників має усна народна творчість, зокрема це використання прислів'їв, приказок, казок, загадок, які мають найбільший моральний і естетичний потенціал, формують погляди на світ, природу, суспільний устрій, ціннісні орієнтації, допомагають побачити вторинні значення слів, формують уявлення про переносне значення слова, допомагають засвоїти звуковий і граматичний

склад мови, примушують зосередитися на мовній формі й аналізувати її [29, с. 234, 235, 236].

Дослідниці О. Трифонова й І. Брилунова пропонують експериментальну модель націленої роботи з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку, що охоплює три взаємопов'язані етапи: когнітивно-збагачувальний, репродуктивно-діяльнісний, продуктивно-діяльнісний.

Перший етап за пропонованою вище моделлю передбачає корекцію звуковимови, багаторазове тренування нормативної вимови, наголошення відповідно до орфоепічних норм рідної мови; формування навичок звукового аналізу та синтезу, вдосконалення інтонаційної виразності мовлення; збагачення й уточнення словника згідно з тематичним принципом. Під час другого етапу відбувається збагачення словника дітей 6-го року життя синонімами, антонімами, образними висловами, фразеологізмами, активізація діалогічного мовлення. На третьому етапі основна увага приділяється розвитку діалогічних умінь і навичок, формуванню вмій контролювати власне мовлення й однолітків, виправляти помилки. Основними педагогічними умовами збагачення словникового запасу дітей третього року життя є організація предметно-розвивального середовища у закладі освіти, занурення дітей в активну мовленнєву діяльність, створення ситуації успіху в досягненні дитиною результатів мовленнєвої діяльності [59, с. 63, 64].

До згаданих вище педагогічних умов створення сприятливого розвивального середовища дослідниця С. Макаренко відносить образотворчу діяльність. Саме зображувальна діяльність на думку ученої дає змогу ввести до словника дошкільника нові слова, уточнити або ж розширити значення наявних у словнику дитини слів, збагатити словник образними висловами, фразеологізмами, прислів'ями, приказками, скоромовками, загадками; продемонструвати взірець використання включення слів у зв'язне мовлення, активізувати нововведенні слова у мовленні дітей. Окрім того, зображувальна діяльність сприяє емоційному насиченню занять з дошкільниками, що активізує когнітивні процеси, довільну поведінку, закріпленню емоційного досвіду через

словесний образ. Ефективність використання зображувальної діяльності у збагаченні словника дітей 6-го року життя залежить від таких педагогічних умов, як: відповідність методів збагачення словника основним етапам організації зображувальної діяльності (цілеспрямоване сприймання – обговорення змісту малюнка – малювання – художній коментар у процесі зображення – словесна оцінка малюнка); емоційна насиченість зображувальної діяльності дітей за рахунок урізноманітнення засобів утілення образу; поступове введення до словника дітей спеціальних термінів зображувальної діяльності [39].

Розвиток словника загальному контексті розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку відбувається у процесі їх безпосередньої комунікації із ровесниками, дорослими. Одним із найефективніших форматів комунікації між дошкільниками і їхніми ровесниками є ігрова діяльність. Саме гра дає змогу збагачувати словник дитини, оскільки передбачає використання набутих раніше знань, мовленнєвих умінь і навичок у нових зв'язках і обставинах. Вона спрямована перед усім на розвиток і вдосконалення мовлення дітей, охоплює мовленнєвий зміст і забезпечує супровід дидактичних, народних, рухливих ігор з текстами та діалогами, ігрові вправи, сюрпризи, ігрові ситуації, у яких дитина виступає в ролі активного мовця [12, с. 4-7].

Задля того, аби дитина раннього віку почала використовувати мовні засоби у процесі спілкування з іншими, дитині потрібна мовленнєва активність, послідовна, постійна, різноманітна, творча, щоденна практика говоріння. Адже без належної мовленнєвої активності процеси пізнання відбуваються тільки на рівні мислення. Мовленнєва діяльність підпорядкована психологічним закономірностям як формування, так і будови й функціонування будь-якої іншої діяльності [24, с. 19].

Педагоги А. Прогонюк і В. Санто вказують на пізнавальну і розважальну функції мовленнєво-ігрової діяльності, наголошують на важливості використання дитиною у ході гри діалогічного й монологічного мовлення, вправляння дітей в образності й виразності висловлювань. У межах

мовленнєво-ігрової діяльності вдало комбінуються мовні і немовні засоби виразності, досягається творче мовленнєве самовираження. Мовленнєво-ігрова діяльність дає змогу дитині аналізувати вчинки, поведінку, сформуванати позитивне ставлення до оточення, вчить дитину чітко й лаконічно висловлювати свої думки [45, с. 258-260].

До продуктивних методів збагачення словника дошкільників 6-го року життя педагоги-практики відносять роботу з фольклорним матеріалом, який характеризується барвистістю, виразністю, ритмічністю, легкістю для запам'ятовування. Фольклорні твори приваблюють дітей невеликим обсягом, цікавим ігровим сюжетом, доступністю змісту, використанням художньо-зображувальних мовних засобів [17, с. 90, 91].

Позитивний вплив на розвиток мовлення в цілому й на формування та збагачення словника дітей дошкільного віку мають твори музичного мистецтва. Адже музика позитивно позначається на загальному розвитку дитини, розширює її кругозір, збагачує почуттями, викликає радісні переживання, активізує сприймання, мислення та мовлення. У процесі прослуховування музики відмічається поліпшення емоційного самопочуття дитини, відбувається розвиток діалогічного мовлення, збагачення словникового запасу, формується звичка розмовляти про свій внутрішній світ, свої почуття. Хоровий спів об'єднує дітей, створює умови для їх емоційного музичного спілкування [8, с. 48].

У збагаченні словника дошкільників шостого року життя суттєву роль відіграє зображувальна діяльність. Адже зображувальні дії дітей, супроводжувані мовленням, стають більш досконалішими, цілеспрямованими, регульованими, ритмічними. Значну роль у досягненні прогресу в розвитку мовлення дітей відіграє так зване коментоване малювання. З його допомогою розвивається діалогічна функція мовлення, просторове мислення, формуються вміння описувати в мовленні ситуацію, пов'язуючи її зі змістом малюнка [31, с. 141, 142].

Цікавим і продуктивним видом діяльності зі збагачення словника є мовленнєва діяльність, зокрема розмовне мовлення. Воно дозволяє з'ясувати, наскільки глибоко вона володіє його виразними засобами (порівняннями, епітетами, метафорами, синонімами та ін.) Розвиток мовлення тісно пов'язаний із формуванням художньо-мовленнєвої діяльності, що здійснюється засобами естетичного виховання [43, с. 85].

Збагаченню словника сприяє використання в роботі з дошкільниками шостого року життя скоромовок, віршів, спеціальних вправ, загадок [56, с. 102], спеціально організованих мовленнєвих занять [50, с. 43], гри на дитячих музичних інструментах, що допомагає передати почуття, внутрішній духовний світ; музично-дидактичних ігор [8, с. 51, 52], фольклорного матеріалу у комбінації із музичним мистецтвом, пісень, через які запам'ятовуються фонетичні, лексичні й морфологічні її особливості, що допомагають людині передавати найтонші відтінки почуттів і думок; колискових, які є уроками духовності, моральності, чесності, чемності, шанобливого ставлення до праці; організацію куточка української світлиці з маленькою колискою, іграшковим немовлям і обов'язковим атрибутом колискових пісень – котом; розігрування забавлянок, які супроводжуються наочністю й активною діяльністю дітей [41, с. 12]; забавлянки, потішки, лічилки, примовки, заклички, скоромовки [7, с. 11–12].

Задля збагачення словника у дітей дошкільного віку методисти й педагоги-практики рекомендують використовувати такі жанри фольклорних творів, як: казки, прислів'я, приказки, загадки, скоромовки, потішки, заклички, колискові [20, с. 17, 18]. Особливою популярністю у педагогів ЗДО користується казка, яка має великий вплив на розвиток емоцій дитини, на формування умінь радіти, співчувати, сумувати, відчувати та передавати свої почуття [35, с. 12-16], на формування й вияв моральних цінностей, засвоєння гуманних принципів, розвитку мовлення, здатності до етичних суджень і оцінок, формування дружніх відносин, любові до рідної землі [3, с. 97].

Казковий матеріал активно використовується на заняттях із дошкільниками, адже він часто відіграє провідну роль у збагаченні словника дошкільників. Науковець О. Шаумян дає широкий перелік ролей, які виконує казка на заняттях з дошкільниками. Це діагностична, терапевтична, виховна, посередницька, експресивна, розвиваюча, функція збереження та передачі традицій і досвіду тощо [65, с. 226]. На важливість використання казкового матеріалу в роботі з дітьми вказує С. Поворознюк, яка зазначає, що казки сприяють полегшенню сприйняття дитиною нового для неї соціального середовища, виконують психотерапевтичну функцію в організації психолого-педагогічних умов підтримання позитивних і подолання негативних особливостей розвитку дітей [42, с. 183].

Дослідники О. Максим і Т. Рябовол висловлюють переконання, за яким завдяки долученню дитини до казки відбувається і розвиток рефлексії: поняття добра і зла в українському народі пов'язується з такими поняттями, як людина, розум, душа, тіло, серце [40, с. 261]. І. Данилюк і С. Зольникова наголошують на розвитку творчих здібностей, розширення свідомості, удосконалення взаємодії з навколишнім світом під час використання казки на заняттях з дошкільниками [15, с. 164]. Науковці О. Коломієць і Т. Демиденко підкреслюють роль казки у збагачення мовленнєвого досвіду дошкільників, у налагодженні міжособистісних комунікацій [25, с. 166]. Л. Коновалова і О. Ласточкина називають казку інструментом передачі досвіду «з уст в уста»: спосіб передачі необхідних моральних норм і правил; інструмент розвитку творчості й фантазії, формування умінь пошуку та прийняття рішень [26, с. 29].

І. Данилюк та С. Зольникова рекомендують використання казки як метафори, малювання за мотивами казки, обговорення поведінки та мотивів дій казкових персонажів, програвання епізодів казки, що дає змогу людині відчувати деякі емоційно значущі ситуації; творчу роботу за мотивами казки (доповнення, переказування) [15, с. 170]. Л. Коновалова й О. Ласточкина виділяють такі форми роботи з казкою: малювання за мотивами казки (вільні

асоціації проявляються в малюнках, які аналізують та обговорюють), обговорення поведінки і мотивів вчинків персонажів (моральні цінності), програвання епізодів казки, використання казки як притчі-повчання (підказка варіанту вирішення ситуації на прикладі казкового сюжету) [26, с. 30].

Словник дитини не повинен розглядатись ізольовано, а в сукупності з іншими проявами мови. Збагачення словникового запасу відбувається як шлях засвоєння нових слів, ознайомлення дитини з різними способами словотворення. Робота над збагаченням словника починається з слів, що важливі в побуті. Збагачення словникового запасу дітей також передбачає використання прямого та переносного значення слова [18, с.52].

Під час збагачення словника слід розкривати особливості лексичної сполучуваності слів, які вводяться в активний словник дитини [44, с. 75]. До найефективніших засобів щодо уточнення, збагачення активізації та розвитку мовлення належить система словникової роботи [37, с. 484-485].

Активний словник дитини розширюється поступово. На шостому році життя він становить близько 2500 слів [18]. Розвиток та словесне оформлення власних думок залежать також від мовленнєвого досвіду особистості, запасу слів, чіткої та злагодженої роботи оперативної та довготривалої пам'яті. Під час підбору слів швидше та легше в пам'яті буде спливати те, яке дитина вживала частіше. Тому слова, які рідко вживаються, можуть перейти в пасивний словник дитини. Такою ж є і динаміка переходу слів з пасивного словника в активний [11, с.144].

Під час пояснення значення нових слів, необхідно вчити їх сполучати з іншими словами в питальних та розповідних реченнях. Словникова робота спрямована на збагачення активного словника дітей, передбачає формування вміння вибирати з власного словникового запасу слова, які є найбільш відповідними змісту висловлювання, робить його виразним, правильним та влучним [37, с. 484-485].

Збагачення словника починається із засвоєння нових, невідомих раніше слів; уточнення словника – введення деяких слів в контекст, пошук синонімів

та антонімів, засвоєння емоційно забарвлених слів а також таких, що мають декілька значень; активізація словника – перенесення слів з пасивного словника в активний [48].

Для збагачення активного словника необхідне використання дидактичних та словниково-логічних вправ, які допомагають дітям усвідомити лексичне значення слова, розвивають логічне мислення, допомагають засвоїти такі лексичні поняття як багатозначність, пряме й переносне значення тощо [33]. Вони є одними з найпродуктивніших, а їх результативність полягає не лише в нарощенні словникового запасу, але й в покращенні загального розумового розвитку, вміння розв'язувати логічні завдання, які постають перед дітьми в процесі пізнання ними навколишнього світу [11, с. 78-79].

Отже, педагоги-практики рекомендують проводити роботу зі збагачення словника дітей дошкільного віку шостого року життя із використанням наочних, словесних, практичних методів, ігрових технологій, із використанням мовнорухових ігор і вправ, танцювально-ритмічних вправ, емоційно-комунікативного тренінгу, словниково-логічних вправ, розглядання іграшок, опис, розповідання за іграшками і картинами, читання і розповідання художньої літератури, повторення слів дітьми; заміна авторських слів словами, близькими за змістом; підбір слів для характеристики героїв; вживання слів у різному контексті через образотворчу діяльність, через мовленнєво-ігрову діяльність дошкільників, роботу із фольклорним матеріалом (народні пісні, казки, загадки, скоромовки, приказки, прислів'я тощо), музичне мистецтво, зображувальну діяльність, зв'язне мовлення. Одним із продуктивних і доцільних до використання у роботі з дошкільниками 6-го року життя способом збагачення словника є образотворча діяльність.

Висновки до розділу 1

У процесі аналізу теоретичних засад проблеми лексичного розвитку дітей старшого дошкільного віку, на основі вивчення психолінгвістичних засад

мовленнєвого розвитку старших дошкільників, було встановлено, що у психолінгвістичних дослідженнях мовлення дитини дошкільного віку розглядається у контексті формування інших вищих психічних функцій, зокрема уваги, мислення, пам'яті, когнітивного розвитку дитини, впливу на неї комунікативного простору, соціокультурних чинників, з урахуванням нейронних аспектів.

У результаті вивчення особливостей розвитку словника у дітей 6-го року життя в контексті розв'язання інших завдань мовленнєвого розвитку було показано, що на шостому році життя у дітей сформованою є звукова сторона мовлення, активно формується лексико-граматична, синтаксична складові мовлення, розкриті психолінгвістичні засади мовленнєвого розвитку дітей старшого дошкільного віку; у дітей 6-го року життя розширюється й уточнюється словниковий запас, розвиваються комунікативні навички. Розвиток словника дітей 6-го року життя може відбуватися у різних видах активності: творчість, малювання, ліплення, театралізація тощо.

У межах проведення методичного огляду прогресивних практик збагачення словника дитини 6-го року життя з'ясовано, що педагоги-практики рекомендують проводити роботу зі збагачення словника дітей дошкільного віку шостого року життя із використанням наочних, словесних, практичних методів, ігрових технологій, із використанням мовленнєвих рухових ігор і вправ, танцювально-ритмічних вправ, емоційно-комунікативного вправляння, словниково-логічних вправ, розглядання іграшок, опис, розповідання за іграшками і картинами, читання і розповідання художньої літератури, повторення слів дітьми; заміна авторських слів словами, близькими за змістом; підбір слів для характеристики героїв; вживання слів у різному контексті через образотворчу діяльність. Одним із продуктивних і доцільних до використання у роботі з дошкільниками 6-го року життя способом збагачення словника є образотворча діяльність.

РОЗДІЛ 2
ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗБАГАЧЕННЯ
СЛОВНИКА ДИТИНИ 6–го РОКУ ЖИТТЯ ЗАСОБАМИ
ОБРАЗОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Дослідження рівнів сформованості словника у дітей 6–го року життя

Експериментальне дослідження збагачення словника дитини 6–го року життя засобами образотворчої діяльності передбачало такі етапи: дослідження рівня сформованості словника у дітей 6–го року життя (констатувальний етап), розробка методики застосування засобів образотворення для збагачення словника дітей 6–го року життя (формувальний етап), оцінка ефективності роботи зі збагачення словника дітей 6 року життя в образотворчій діяльності за результатами формувального експерименту; формулювання методичних порад щодо збагачення словника дітей 6 року життя в образотворчій діяльності (контрольний етап). Учасниками експерименту стали 45 дітей дошкільного віку 6-го року життя (25 дітей експериментальної та 20 дітей контрольної груп). Дані про респондентів дослідження подано у таблицях 2.1, 2.2.

Таблиця 2.1

Учасники дослідження (ЕГ та КГ)

Учасники	ЕГ	КГ
Дівчатка (5,5)	14	10
Хлопчики (5,1-5,7)	11	11

Розробці та апробуванню методики застосування засобів образотворення для збагачення словника дітей 6-го року життя передувала діагностична робота в межах констатувального обстеження. Вона передбачала дослідження рівня сформованості словника дітей 6-го року життя, зокрема вивчення особливостей сформованості словника дітей шостого року життя передбачало визначення умінь використовувати у мовленні синонімами, антонімами, фразеологізмами, омонімами, багатозначними словами.

За основу нами взято запропоновані С. Макаренко такі критерії і показники, як: змістовий (багатство словника; розуміння й пояснення значення слів і словосполучень за змістом зображеного та розуміння спеціальних термінів образотворчої діяльності, їх відображення засобами образотворчої діяльності точність і доречність використання слів; змістовність малюнків); експресивний (інтерес до мовлення та слова в процесі образотворчої діяльності; образність словника в аспекті розуміння й використання дитиною образних засобів; емоційність мовлення; виразність малюнків [39].

Для проведення констатувального обстеження нами було використано діагностичні методики з дослідження С.Макаренко, присвячене розвитку словника дітей п'ятого року життя в процесі образотворчої діяльності. У діагностичній роботі було використано такі методики: методика «Назви іграшки та предмети», «Хто це?», тест «Рівень володіння зв'язним мовленням» (С. Максименко); методика «Визначення словникового запасу» (І. Архіпова); авторська методика. Авторами методик «Назви іграшки та предмети», «Хто це?» є Р. В. Павелків, О. П. Цигипало.

Експериментатор за методикою «Назви іграшки та предмети» пропонував дітям зображення і номінацію зображених предметів. На основі отриманих дитиною за цією методикою балів можна було зробити висновок судити про рівень розвитку активного словника дитини: високий, достатній, середній, низький.

За методикою «Хто це?» здійснювався показ дитини іграшок і вербалізація питань, на які дитини мала дати відповідь. На основі цієї методики

було зроблено висновок про рівні розвитку активного словника дитини: високий, достатній, середній, низький.

За тестом «Володіння зв'язним мовленням» (С. Максименко) дитині пропонується сюжетна картинка, яку слід охарактеризувати, тобто, описати. Залежно від того, як дитина упоралася із завдання визначаються такі рівні розвитку зв'язного мовлення: високий, достатній, середній, низький.

Методика «Визначення словникового запасу» (І. Архіпова) передбачала встановлення запасу слів, які зберігаються в активній пам'яті дитини. Експериментатор називав дитині певне слово з відповідної групи і просив її самостійно назвати інші слова, які відносяться до цієї ж групи. За цією методикою визначалися такі рівні словникового запасу: високий, достатній, середній, низький.

Авторська методика передбачала визначення рівня оволодіння дошкільників шостого року життя антонімами, синонімами, омонімами, фразеологізмами, приказками, прислів'ями, словами у прямому й переносному значенні. У межах цієї методики дітям було запропоновано такі завдання:

Завдання 1. Назви протилежне слово.

Високий –

Великий –

Чистий –

Холодний –

Ніч –

Короткий –

Новий –

Свій –

Спека –

Добро –

Представимо орієнтовні показники, на підставі яких було схарактеризовано рівні оцінки якості виконання дітьми завдань.

Високий рівень – дитина правильно дібрала антоніми до всіх запропонованих слів. Оцінюється в 10 балів.

Достатній рівень – дитина правильно дібрала антоніми до 8-9 із 10 запропонованих слів. Оцінюється в 8-9 балів.

Середній рівень – дитина правильно дібрала антоніми до 7-6 із 10 запропонованих слів. Оцінюється в 7-6 балів.

Низький рівень – дитина правильно дібрала антоніми до 4-5 і менше слів, потребувала допомоги. Оцінюється в 5-0 балів.

Завдання 2. Назви схоже слово (дитина мала дібрати синонім до обраного слова).

Сильний –

Гарний –

Чистий –

Добрий –

Розумний –

Радісний –

Гратися –

Страшний –

Свиня –

Собака –

Представимо орієнтовні показники, на підставі яких було схарактеризовано рівні оцінки якості виконання дітьми завдань.

Високий рівень – дитина правильно дібрала антоніми до всіх запропонованих слів. Оцінюється в 10 балів.

Достатній рівень – дитина правильно дібрала антоніми до 8-9 із 10 запропонованих слів. Оцінюється в 8-9 балів.

Середній рівень – дитина правильно дібрала синоніми до 7-6 із 10 запропонованих слів. Оцінюється в 7-6 балів.

Низький рівень – дитина правильно дібрала синоніми до 4-5 і менше слів, потребувала допомоги. Оцінюється в 5-0 балів.

Завдання 3. Чи однакові слова? Дитина мала зіставити багатозначні (слова, що мають різні значення):

Замок – замок.

Коса – коса.

Ласка – ласка.

Ключ – ключ

Представимо орієнтовні показники, на підставі яких було схарактеризовано рівні оцінки якості виконання дітьми завдань.

Високий рівень – дитина правильно визначила лексичне значення усіх омонімів. Оцінюється в 10 балів.

Достатній рівень – дитина допустила одну помилку у визначенні омонімів. Оцінюється в 8-9 балів.

Середній рівень – дитина правильно визначила лексичне значення половини із запропонованих омонімів. Оцінюється в 7-6 балів.

Низький рівень – дитина самостійно визначила значення однієї пари омонімів, потребувала допомоги. Оцінюється в 5-0 балів.

Завдання 4. «Що означає цей вислів». Виконання завдання передбачав готовність пояснити ідіоматичне висловлювання (фразеологізм):

робити з мухи слона

як з гуся вода

ведмідь на вухо наступив

тріщати по швах

як білка в колесі

ведмежа послуга

крокодилячі сльози

море по коліна

як рак свисне

почервоніти, як рак.

Представимо орієнтовні показники, на підставі яких було схарактеризовано рівні оцінки якості виконання дітьми завдань.

Високий рівень – дитина правильно визначила значення усіх фразеологізмів. Оцінюється в 10 балів.

Достатній рівень – дитина допустила одну-дві помилки у визначенні значення фразеологізмів. Оцінюється в 8-9 балів.

Середній рівень – дитина правильно визначила лексичне значення половини із запропонованих фразеологізмів. Оцінюється в 7-6 балів.

Низький рівень – дитина самостійно визначила значення одного-двох фразеологізмів, потребувала допомоги. Оцінюється в 5-0 балів.

Завдання 5. «Яка різниця у цих висловах». Дитина мала встановити відмінність у значенні дієслів залежно від контексту:

Корабель пливе – хмарка пливе.

Літає вертоліт – літає в думках.

Біжить хлопчик – біжить час.

Тікає дівчинка – тікає вода.

Золотий перстень – золоті руки.

Представимо орієнтовні показники, на підставі яких було схарактеризовано рівні оцінки якості виконання дітьми завдань.

Високий рівень – дитина правильно визначила пряме і переносне значення в усіх словах. Оцінюється в 10 балів.

Достатній рівень – дитина допустила одну-дві помилки у визначенні переносного значення слів. Оцінюється в 8-9 балів.

Середній рівень – дитина правильно визначила пряме і переносне значення половини із запропонованих слів. Оцінюється в 7-6 балів.

Низький рівень – дитина самостійно визначила переносне значення одного-двох слів потребувала допомоги. Оцінюється в 5-0 балів.

Завдання 6. Про що це прислів'я? Діти мали пояснити значення ідіоматичних висловлень (прислів'я).

Сім раз відмір – один раз відріз.

Ситий голодному не товариш.

Вовків боятися – в ліс не ходити.

Семеро одного не ждуть.

Хто не робить, той не їсть.

Представимо орієнтовні показники, на підставі яких було схарактеризовано рівні оцінки якості виконання дітьми завдань.

Високий рівень – дитина правильно пояснила усі прислів'я. Оцінюється в 10 балів.

Достатній рівень – дитина допустила одну-дві помилки у поясненні прислів'їв. Оцінюється в 8-9 балів.

Середній рівень – дитина правильно пояснила половину із запропонованих прислів'їв. Оцінюється в 7-6 балів.

Низький рівень – дитина не змогла пояснити більшість прислів'їв, потребувала допомоги. Оцінюється в 5-0 балів.

Основними принципами проведення емпіричного дослідження були такі: науковість, методична обґрунтованість, добровільність, багатоаспектність, анонімність, об'єктивність. Принцип науковості було дотримано через урахування напрацювань науковців щодо розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку.

Методична обґрунтованість дослідження полягає у раціональному підборі методик розвитку словника дітей дошкільного віку. Ще раз наголосимо, що в нашому дослідженні були апробовані діагностичні методики, використані в дослідженні С.Макаренко як найбільш близькі реалізації наших власних дослідницьких завдань. Різномасштабність дослідження досягнуто через підбір різних методик діагностування. Дані про прізвище, ім'я та по батькові респондентів не оприлюднювалося, чим досягнуто анонімність у проведенні опитування респондентів. Підібрані валідні методики психодіагностики гарантують об'єктивність проведення емпіричного дослідження. Дослідження проводилося упродовж квітня-травня 2024 року. Отримані емпіричні дані подано у таблицях.

Таблиця 2.3

Рівні розвитку активного словника у дітей шостого року життя за методикою «Назви іграшки та предмети» (експериментальна група)

Рівні розвитку активного словника	К-сть дітей	% опитаних
Високий	3	4,0
Достатній	7	28,0
Середній	13	52,0
Низький	2	3,2

На основі даних таблиці 2.3 можна стверджувати, що серед дітей старшого дошкільного віку переважають особи із середнім рівнем розвитку активного словника (52,0%). Високий рівень розвитку активного словника діагностовано у 4% осіб, достатній – у 28% респондентів. Низький рівень розвитку активного словника мають 3,2 % дошкільників.

Таблиця 2.4

Рівні розвитку активного словника у дітей шостого року життя за методикою «Назви іграшки та предмети» (контрольна група)

Рівні розвитку активного словника	К-сть дітей	% опитаних
Високий	2	10,0
Достатній	4	20,0
Середній	12	60,0
Низький	2	10,0

На основі даних таблиці 2.4 можна стверджувати, що серед дітей старшого дошкільного віку контрольної групи переважають особи із середнім

рівнем розвитку активного словника (60%). Високий рівень розвитку активного словника діагностовано у 10% осіб, достатній – у 20% респондентів. Низький рівень розвитку активного словника мають 10% дошкільників.

Таблиця 2.5

Рівні розвитку активного словника у дітей шостого року життя за методикою «Хто це?» (експериментальна група)

Рівні розвитку активного словника	К-сть дітей	% опитаних
Високий	7	28,0
Достатній	8	32,0
Середній	7	28,0
Низький	3	12,0

Як видно із таблиці 2.5, серед дітей дошкільного віку експериментальної групи переважають респонденти із достатнім рівнем розвитку активного словника (32% опитаних). Ще по 28% дошкільників мають дуже високий і середній рівень розвитку активного словника. Водночас незначною є кількість респондентів, що мають низький рівень розвитку активного словника (12%).

Таблиця 2.6

Рівні розвитку активного словника у дітей шостого року життя за методикою «Хто це?» (контрольна група)

Рівні розвитку активного словника	К-сть дітей	% опитаних
Високий	6	30
Достатній	7	35
Середній	5	25
Низький	2	10

Як видно із таблиці 2.6, серед дітей дошкільного віку контрольної групи переважають респонденти із достатнім рівнем розвитку активного словника (35% опитаних). Ще по 30% дошкільників мають високий і 25% - середній рівень розвитку активного словника. Водночас незначною є кількість респондентів, що мають низький рівень розвитку активного словника (10%).

Таблиця 2.7

**Рівні розвитку зв'язного мовлення у дітей шостого року життя за методикою «Володіння зв'язним мовленням» (С. Максименко)
(експериментальна група)**

Рівні розвитку зв'язного мовлення	К-сть дітей	% опитаних
Високий	3	12
Достатній	7	28
Середній	10	40
Низький	5	20

За наведеними у таблиці 2.7 емпіричними даними можна стверджувати, що серед дітей дошкільного віку експериментальної групи переважають особи із високим і достатнім рівнями розвитку зв'язного мовлення (відповідно 12 і 28%). Ще по 20% досліджуваних мають середній і низький рівні розвитку аналізованого параметра

Таблиця 2.8

Рівні розвитку зв'язного мовлення у дітей шостого року життя за методикою «Володіння зв'язним мовленням» С. Максименко (контрольна група)

Рівні розвитку зв'язного мовлення	К-сть дітей	% опитаних
Високий	2	10,0

Достатній	7	35,0
Середній	7	35,0
Низький	4	20,0

За наведеними у таблиці 2.8 емпіричними даними можна стверджувати, що серед дітей дошкільного віку контрольної групи переважають особи із достатнім і середнім рівнями розвитку зв'язного мовлення (відповідно 35%). Дітей, які продемонстрували високий рівень, виявлено лише 10% низький рівні розвитку аналізованого параметра.

Таблиця 2.9

Рівні словникового запасу у дітей шостого року життя за методикою «Визначення словникового запасу» І. Архіпова (експериментальна група)

Рівні словникового запасу	К-сть дітей	% опитаних
Високий	0	0
Достатній	7	28,0
Середній	8	32,0
Низький	10	50,0

Як видно із таблиці 2.9, серед дітей з експериментальної групи найбільше осіб із середнім рівнем словникового запасу (32% респондентів). 28% досліджуваних відповідно мають достатній рівень аналізованого параметра. Але 50% дітей виявили низький рівень словникового запасу відповідно.

Таблиця 2.10

Рівні словникового запасу у дітей шостого року життя за методикою «Визначення словникового запасу» І. Архіпова

(контрольна група)

Рівні словникового запасу	К-сть дітей	% опитаних
Високий	3	15,0
Достатній	6	30
Середній	7	35
Низький	4	20

Як видно із таблиці 2.10, серед дітей дошкільного віку контрольної групи найбільше осіб із середнім рівнем словникового запасу (35% респондентів). 15% досліджуваних відповідно мають високий рівень аналізованого параметра. 20 % опитаних продемонстрували низький рівень словникового запасу відповідно.

Результати дослідження сформованості словника дітей шостого року життя за авторською методикою подано у таблицях 2.11, 2.12

Таблиця 2.11

Рівні сформованості словника у дошкільників шостого року життя експериментальної групи (констатувальний етап), %

Сформованість словника дітей (досліджувані аспекти)	Рівень			
	Високий	достатній	Середній	Низький
Синоніми	8	20	24	48
Антоніми	16	20	28	36
Омоніми	0	16	36	48
Пряме і переносне значення слова	16	20	28	36
Фразеологізми	0	0	28	72

Прислів'я	0	16	32	52

Як бачимо із наведеної вище таблиці 2.11, на констатувальному етапі дослідження дошкільники 6-го року життя експериментальної групи продемонстрували низьку обізнаність із фразеологізмами, прислів'ями, омонімами. Дещо вищим є рівень обізнаності старших дошкільників із антонімами, синонімами і словами у прямому й переносному значенні, проте відсоток респондентів, які опанували ці лексичні засоби є невисоким. Значна частина дошкільників продемонстрували низький і середній рівні сформованості словника за усіма лексичними групами слів, які були взяті для аналізу.

Таблиця 2.12

**Рівні сформованості словника у дошкільників шостого року життя
контрольної групи (констатувальний етап), %**

Сформова ність словника дітей	Рівень			
	Високи й	достат ній	Серед сер	Низьк ий
Синоніми	5	20	25	50
Антоніми	10	25	30	35
Омоніми	0	10	40	50
Пряме і переносне значення слова	15	25	25	35
Фразеологі зми	0	0	20	80
Прислів'я	0	10	40	50

На основі даних таблиці 2.12 можна стверджувати, що на констатувальному етапі дослідження дошкільники 6-го року життя контрольної

групи продемонстрували низьку обізнаність із фразеологізмами, прислів'ями, омонімами. Дещо вищим є рівень обізнаності старших дошкільників із антонімами, синонімами і словами у прямому й переносному значенні, проте відсоток респондентів, які опанували ці лексичні засоби є невисоким. Значна частина дошкільників продемонстрували низький і середній рівні сформованості словника за усіма лексичними групами слів, які були взяті для аналізу.

Зафіксовані й описані вище тенденції у розвитку словника дітей дошкільного віку 6-го року життя зумовлюють необхідність розробки й упровадження дієвих методик збагачення словника старших дошкільників. Одним із способів збагачення словника цих дітей є засоби образотворення.

2.2. Методика застосування засобів образотворення для збагачення словника дітей 6-го року життя

Методика застосування засобів образотворення для збагачення словника дітей 6-го року життя передбачала такі етапи: розробка авторських завдань, які поєднують використання засобів образотворення й вербальну діяльність дошкільників; виконання дітьми малюнків; обговорення з дітьми виконаних ними зображень; аналіз і інтерпретація дитячих малюнків педагогами; формулювання висновків про проведену роботу.

Перший етап – розробка авторських завдань – передбачав створення комплексних вправ, які поєднують засоби образотворення та вербальну діяльність. Завдання були доступними для розуміння дошкільників і водночас стимулювали їхнє мислення, мовлення та творчість. Наприклад, вправи на зображення емоцій, фразеологізмів або створення ілюстрацій до прислів'їв. Ретельно продуманий контекст завдань сприяв активізації мовної активності та закріпленню нових понять у мовленні дитини.

На другому етапі – виконання дітьми малюнків – дошкільники пояснювали значення слів через засоби образотворення. Також цей процес

стимулював розвиток дрібної моторики, уваги та фантазії і створював передумови для формування асоціативних зв'язків між візуальними образами й словами. Наприклад, при виконанні завдання «Намалюй протилежне», діти спочатку повинні усвідомити поняття протилежностей, а потім зобразити їх за допомогою малюнка.

Третій етап – обговорення з дітьми виконаних ними зображень – є важливим для розвитку їхньої мовленнєвої активності. Дошкільники мали пояснити свої малюнки, використовуючи нові слова та фрази. Цей етап сприяв розвитку зв'язного мовлення, формував у дітей вміння аналізувати та аргументувати свої думки.

Четвертий етап – аналіз і інтерпретація дитячих малюнків педагогом. Виконані дітьми роботи аналізувалися з точки зору відповідності завданню, використання мовного матеріалу та творчого підходу. На цьому етапі педагог оцінював, наскільки успішно дитина зрозуміла поняття, закладені в завданні, і наскільки адекватно змогла їх відобразити. Це дозволило виявити сильні та слабкі сторони у мовленнєвому й когнітивному розвитку дошкільників.

На п'ятому етапі – формулювання висновків про проведену роботу – педагог оцінював ефективність запропонованої методики, робив висновки щодо доцільності тих чи інших завдань. Аналіз результатів дав змогу побачити прогрес у збагаченні словникового запасу дітей, розумінні складних мовних одиниць, розвитку асоціативного та креативного мислення.

Ключовим аспектом методики є її інтегративний характер. Завдяки поєднанню образотворчої та мовленнєвої діяльності діти не тільки засвоюють нові мовні одиниці, але й вчаться активно їх використовувати у власному мовленні. Це дозволяє формувати вміння працювати з контекстом, розуміти й використовувати прямі та переносні значення слів, а також розвивати навички абстрактного мислення. Важливим результатом застосування цієї методики є підвищення мотивації дітей до навчання. Творчі завдання викликають у дошкільників інтерес до роботи, а позитивна емоційна атмосфера стимулює їх

до активного мовленнєвого вираження. Водночас такі завдання сприяють розвитку впевненості у своїх силах і самовираженні.

Методика застосування засобів образотворення для збагачення словника дітей 6-го року життя передбачала застосування 10 видів завдань, які використовували на заняттях з образотворчої діяльності або пропонувалися вихователем під час самостійної художньо-продуктивної діяльності.

Завдання 1. «Намалюй емоції»

Мета: збагачення словника дошкільника антонімами.

Опис. Дітям потрібно було намалювати радість і сум. Це міг бути малюнок сумного і веселого хлопчика, дівчинки чи домашнього улюбленця або зображення смайлика.

Завдання 2. «Намалюй протилежне»

Мета: збагачення словника дошкільника антонімами.

Опис. Педагог пропонував дітям серію малюнків: великий будинок, брудна сукня. Дітям потрібно намалювати протилежне і назвати його.

Завдання 3. «Малюємо фразеологізми»

Мета: збагачення словника дошкільників фразеологізмами.

Опис. Педагог пропонував дітям фразеологізм (як з гуся вода, робити з мухи слона) та просив їх намалювати, як вони його розуміють й за можливості прокоментувати намальоване.

Завдання 4. «Намалюй і по-іншому назви»

Мета: збагачення словника дошкільників синонімічною лексикою.

Опис. Педагог демонстрував дітям картинки, наприклад, собака, метелик, голуб. Просив намалювати їх і назвати по-іншому (собака – пес, метелик – комаха, голуб – пташка).

Завдання 5. «Слова одні – малюнки інші».

Мета: збагачення словника дошкільників омонімами.

Опис. Педагог пропонував дошкільникам намалювати великий замок, в якому живе принцеса чи король (І група), дверний замок до чарівної скриньки скарбів і ключик до нього (ІІ група). По завершенню виконання завдання

педагог робив висновок, що в мові є слова, які звучать однаково, але мають різне значення.

Великий замок – дверний замок.

Завдання 6. «Скільки значень має слово».

Мета: збагачення словника дошкільників.

Опис. Педагог пропонував дітям пропрацювати у групах і намалювати ручку (дверну, дитячу, для письма, до самоката). Діти демонстрували свої малюнки. Педагог робив висновок про те, що використовувані у мовленні слова можуть позначати декілька предметів, а не тільки один.

Завдання 7. «Як я розумію прислів'я»

Мета: збагачення словника дошкільників прислів'ями. Опис. Дошкільникам пропонувалося намалювати, як вони розуміють таке прислів'я «Вовків бояться – в ліс не ходити» і за можливості прокоментувати свої малюнки.

Завдання 8. «Розшифруй карикатури»

Мета: збагачення словника дошкільників фразеологічними одиницями.

Опис. Дошкільникам пропонувалося розглянути карикатурні зображення фразеологізмів і спробувати з допомогою педагога пояснити їх.

Завдання 9. «Малюємо слова»

Мета: формування уявлень дошкільників про пряме і переносне значення слова.

Опис. Педагог пропонував дітям намалювати золотий ключ (І група) – золоті руки (ІІ група). Далі педагог запитував дітей, чи може бути ключ виготовлений із золота, а руки - ? В кінці завдання педагог зробив висновок, що не всі слова мають пряме значення, тобто використовуються для називання наявних властивостей предметів, але й можуть мати переносне значення.

Завдання 10. «Заховай слово у малюнку».

Мета: збагачення словника дошкільників образними словами.

Опис. Педагог просив дітей зобразити «будинок» (І група), а інших – описати його (ІІ група) – високий чи низький, старий чи новий, великий чи малий, гарний чи поганий тощо.

Описані вище завдання використовувалися під час проведення формувального експерименту в експериментальній групі дошкільників 6-го року життя. Нижче пропонуємо декілька малюнків дітей, які виконували запропоновані їм завдання.

Рис. 2.1. Малюнок до завдання 1

Можемо спостерігати те, що дитина намагалася відобразити значення слів сумний і веселий. Для цього дитина зобразила два обличчя, одне з яких асоціюється зі значенням слова «сумний», а друге – «веселий».

Рис. 2.2. Малюнок до завдання 2

На малюнку бачимо, як дитина тлумачить значення слова «великий». Дитина зобразила будинок практично на весь аркуш, показуючи у такий спосіб, що це великий будинок, тобто слово протилежне за значенням до малий.

Рис. 2.3. Малюнок до завдання 3

Як бачимо, замість спроби пояснити сутність фразеологізму «робити з мухи слона» дитина просто відобразила два знайомих слова, які почула: муху і слона. На прохання пояснити свою думку дитина нічого не змогла додати. Це дало змогу зробити висновок про те, що переносне значення ідіоматичного вислову залишилося для дитини закритим, незрозумілим.

Рис. 2.4.

Малюнок до завдання 5

Можемо спостерігати, що дитина зобразила один із запропонованих їй омонімів – замок, а іншого не змогла.

Рис. 2.5. Малюнок до завдання 7

Як бачимо, замість того, щоб пояснити сутність фразеологізму, дитина відобразила лише два знайомих слова, які почула: «ліс» і «вовк». При спробі уточнити значення свого висловлювання дитина не змогла нічого додати. Це дозволило дійти висновку, що переносне значення ідіоматичного виразу залишилося для неї недоступним і незрозумілим. Подібна ситуація характерна для багатьох дошкільників і виявляє обмеженість їхнього мовного досвіду в контексті опрацювання фразеологічних конструкцій.

Основною причиною такої ситуації є те, що розуміння фразеологізмів вимагає певного рівня когнітивного та мовного розвитку. Для дошкільника мова часто ще перебуває на рівні прямого, буквального сприйняття, оскільки мислення дитини зосереджене на конкретних образах, а не на абстрактних поняттях. Наприклад, слова "ліс" і "вовк" мають для дитини чітко визначені візуальні чи емоційні асоціації, однак розпізнати метафоричний зв'язок між ними може бути складно.

Ще однією причиною труднощів є недостатній досвід спілкування з дорослими, які б могли поступово пояснювати значення фразеологізмів і вводити їх у мовлення дитини. Дітям потрібно чути, як дорослі використовують такі вислови в повсякденному житті із поясненням ситуаційного контексту. Без цього переносне значення фразеологізмів залишається лише прихованою інформацією, яку дошкільник не може розгадати самостійно.

Крім того, вивчення ідіоматичних висловів вимагає від дитини розвиненої уяви та здатності до асоціативного мислення. Проте на етапі дошкільного віку ці здібності лише починають формуватися. Діти поступово вчаться пов'язувати слова в цілісні вислови й відчувати їхній підтекст, але цей процес потребує часу й зусиль, а також відповідних педагогічних методик.

Рис. 2.6. Малюнок до завдання 9

Як бачимо, дитина зобразила слово з переносним значенням «золотий», зафарбувавши руки у відповідний колір.

Описане вище дає підстави стверджувати, що у дошкільників спостерігаються значні труднощі в сприйнятті, розумінні й інтерпретації фразеологізмів. Це пов'язано з тим, що діти цього віку часто сприймають мовні одиниці буквально, без урахування їх переносного значення чи контексту використання. Вони можуть розділяти фразеологізм на окремі слова, не розуміючи його цілісного значення або того, як він функціонує у мовленні дорослих.

Зазначені труднощі можуть пояснюватися обмеженістю мовного досвіду дошкільників, їхнім когнітивним розвитком, а також недостатнім знайомством із культурними особливостями мови. Окрім того, складність фразеологізмів часто полягає у тому, що їх значення не можна вивести зі змісту окремих слів, що ще більше ускладнює розуміння таких конструкцій дітьми. Для розвитку цієї навички необхідно систематично знайомити дошкільників із фразеологізмами через гру, казки, розмови, що включають пояснення та аналіз їхнього змісту.

Таким чином, формування вміння сприймати і використовувати фразеологізми у дошкільному віці потребує цілеспрямованої роботи, яка включає використання спеціально розроблених методик і навчальних завдань.

У процесі дослідження нами було розроблено ряд творчих завдань, які поєднують образотворчу діяльність із мовленнєвим коментуванням. Такі завдання, як «Намалюй емоції» або «Намалюй протилежне», сприяють розвитку уяви та асоціативного мислення, стимулюючи дітей відобразити свої

почуття чи протилежні поняття за допомогою малюнка. Наприклад, у завданні «Намалюй емоції» дитина має відобразити радість або сум, а під час пояснення своїх дій – використовувати відповідні емоційні характеристики у мовленні. Це допомагає формувати вміння виражати та описувати свої почуття, збагачуючи емоційний словник.

Завдання «Малюємо фразеологізми» зосереджене на розвитку розуміння переносного значення слів. Дітям пропонується обрати відомий фразеологізм та створити малюнок, що ілюструє цей вислів. Після завершення роботи дитина має пояснити, як її малюнок пов'язаний із суттю фразеологізму. Це завдання стимулює аналітичне мислення, дає змогу дошкільникам тренуватися в абстрагуванні та вдосконалювати навички роботи з мовленнєвим контекстом.

Завдання «Намалюй і по-іншому назви» спрямоване на розширення активного словника дітей. Після створення малюнка дошкільники мають запропонувати альтернативні назви для зображеного. Це розвиває навички пошуку синонімів і збагачує лексичний запас дітей.

У вправі «Слова одні – малюнки інші» дітей просять створити малюнок на основі одного слова, але з різними контекстами. Наприклад, слово «ключ» можна намалювати як дверний ключ чи ключ до розгадки. Такі вправи допомагають дошкільникам зрозуміти багатозначність слів і розвивати креативність.

Завдання «Скільки значень має слово» пропонує дітям підібрати кілька можливих значень для одного слова й візуально їх представити. Наприклад, слово «корінь» може бути зображене як частина дерева, математичне поняття чи основа слова в граматиці. Пояснюючи свої малюнки, діти вчаться бачити різноманітність значень, які може мати одне слово залежно від контексту.

У вправі «Як я розумію прислів'я» дошкільникам пропонуються популярні прислів'я. Їм пропонується намалювати ситуацію, яка пояснює зміст цього вислову, і потім прокоментувати її. Це завдання сприяє формуванню навичок аналізу та інтерпретації, розвиває логіку й мовленнєві здібності.

Завдання «Розшифруй карикатури» дозволяє дітям працювати з гумористичними зображеннями, шукаючи їхнє приховане значення або підтекст. Такі вправи стимулюють розвиток абстрактного мислення, уміння помічати деталі й виражати їх у мовленнєвій формі.

У вправах «Малюємо слова» та «Заховай слово у малюнку» дитина вчиться візуалізувати мовні конструкції. У першому завданні їй пропонується створити малюнок за конкретним словом, а в другому – сховати це слово у композиції. Ці вправи активізують творче мислення, сприяють розвитку дрібної моторики та асоціативного мислення.

Усі запропоновані завдання мають на меті розвиток мовленнєвих, когнітивних та творчих здібностей дітей дошкільного віку. Вони сприяють кращому розумінню прямого й переносного значення слів, збагачують словниковий запас і формують навички роботи з мовними одиницями різного рівня складності. Це важливий інструмент для гармонійного розвитку дитини та підготовки до шкільного навчання.

Під час проведення запропонованих завдань було виявлено деякі труднощі, які вплинули на їхню ефективність і потребували корекції. Найбільш поширеною проблемою стало обмеження експресивного мовлення у дошкільників. Діти часто не могли чітко сформулювати думку щодо свого малюнка або дати пояснення, чому саме таке зображення вони створили. Це свідчить про необхідність додаткового розвитку навичок зв'язного мовлення.

Ще однією поширеною проблемою стала відсутність у дітей достатнього розуміння лексичного значення запропонованих слів. Наприклад, у завданні «Малюємо фразеологізми» дошкільники не завжди правильно тлумачили значення фразеологізмів. Часто вони акцентували увагу на одному з компонентів виразу, ігноруючи його загальне значення. Це підкреслює важливість попереднього пояснення або демонстрації, щоб закласти основу для розуміння.

Також спостерігалися труднощі з малюванням у дітей, які мали низький рівень розвитку дрібної моторики або слабкі художні навички. Їм було важко

реалізувати свої ідеї в зображеннях, що призводило до фрустрації. Це показало необхідність врахування індивідуальних можливостей кожної дитини та створення умов для підтримки й заохочення.

Варто зазначити, що деякі дошкільники уникали вербалізації, навіть коли добре розуміли завдання. Це могло бути пов'язано з невпевненістю або страхом помилитися. Для таких дітей особливо важливим стало створення безпечної психологічної атмосфери та індивідуальної роботи з педагогом, щоб стимулювати їхню активність.

Ще одна проблема виникла під час інтерпретації малюнків педагогом. У деяких випадках візуальне зображення, створене дитиною, було важко співвіднести із завданням через його неоднозначність. Це підкреслює потребу у більш чітких інструкціях до завдань або додаткових пояснень для дітей.

Серед інших складнощів варто виділити часом недостатню мотивацію дітей до виконання завдань, які здавалися їм складними або незрозумілими. Це підкреслює важливість поступового ускладнення завдань і їхньої адаптації до рівня кожного учасника, а також використання ігрових елементів для підтримки інтересу.

Отож, у ході дослідження нами запропоновано цікаві завдання, які передбачають комбінування образотворчої діяльності та мовленнєвого коментування: «Намалюй емоції», «Намалюй протилежне», «Малюємо фразеологізми», «Намалюй і по-іншому назви», «Слова одні – малюнки інші», «Скільки значень має слово», «Як я розумію прислів'я», «Розшифруй карикатури», «Малюємо слова», «Заховай слово у малюнку». Вони спрямовані на збагачення словника дошкільників 6-го року життя антонімами, синонімами, омонімами, фразеологізмами, прислів'ями, формування розуміння прямого й переносного значення слова, багатозначності слів.

2.3. Оцінка ефективності роботи зі збагачення словника дітей 6 року життя в образотворчій діяльності за результатами формувального експерименту

Для оцінки ефективності роботи зі збагачення словника дітей 6 року життя в образотворчій діяльності за результатами формувального експерименту нами було проведено повторне діагностування сформованості словника дошкільників за авторською методикою. Його дані наведено у таблицях 2.13, 2.14.

Таблиця 2.13

Рівні сформованості словника у дошкільників шостого року життя експериментальної групи (формувальний етап), %

Сформованість словника дітей	Рівень			
	Високий	достатній	Середній	низький
Синоніми	16	32	32	20
Антоніми	24	28	32	16
Омоніми	8	24	40	28
Пряме і переносне значення слова	24	28	40	8
Фразеологізми	4	16	40	40
Прислів'я	4	20	40	36

Як бачимо із наведеної вище таблиці 2.13, на формувальному етапі дослідження в експериментальній групі дошкільників 6-го року життя переважають респонденти із середнім і достатнім рівнями сформованості словника, зокрема в частині використання антонімів, синонімів, лексем у

прямого й переносному значенні. Дещо нижчі показники сформованості словника дошкільників аналізованої нами вибірки за такими лексичними засобами, як фразеологізми, прислів'я. Це дає підстави стверджувати, що в результаті використання у роботі з дошкільниками 6-го року життя засобів образотворення відбулося збагачення їх словника синонімами, антонімами, омонімами. Певні труднощі у дошкільників залишилися стосовно використання прислів'їв і фразеологізмів. Коротка тривалість формувального експерименту не достатня для забезпечення більш високих показників у досягненнях лексичного розвитку дітей. Деталізуємо одержані результати.

Таблиця 2.14

**Рівні сформованості словника у дошкільників шостого року життя
контрольної групи (формувальний етап), %**

Сформова ність словника дітей	Рівень			
	Високи й	достат ній	серед ній	низьк ий
Синоніми	10	25	25	40
Антоніми	10	30	35	25
Омоніми	0	10	40	50
Пряме і переносне значення слова	15	30	30	25
Фразеологі зми	0	0	20	80
Прислів'я	0	10	40	50

На основі даних таблиці 2.14 можна стверджувати, що на формувальному етапі дослідження в контрольній групі дошкільників 6-го року життя

переважають діти із середнім і низьким рівнями сформованості словника, особливо великі труднощі дошкільники відчувають в ідентифікації й використання фразеологізмів, омонімів, прислів'їв.

У межах експерименту нами проведено порівняльний аналіз рівнів сформованості словника дітей 6-го року життя експериментальної та контрольної груп на констатувальному та формувальному етапах експерименту. Його дані узагальнено на рис. 2.1 і 2.2.

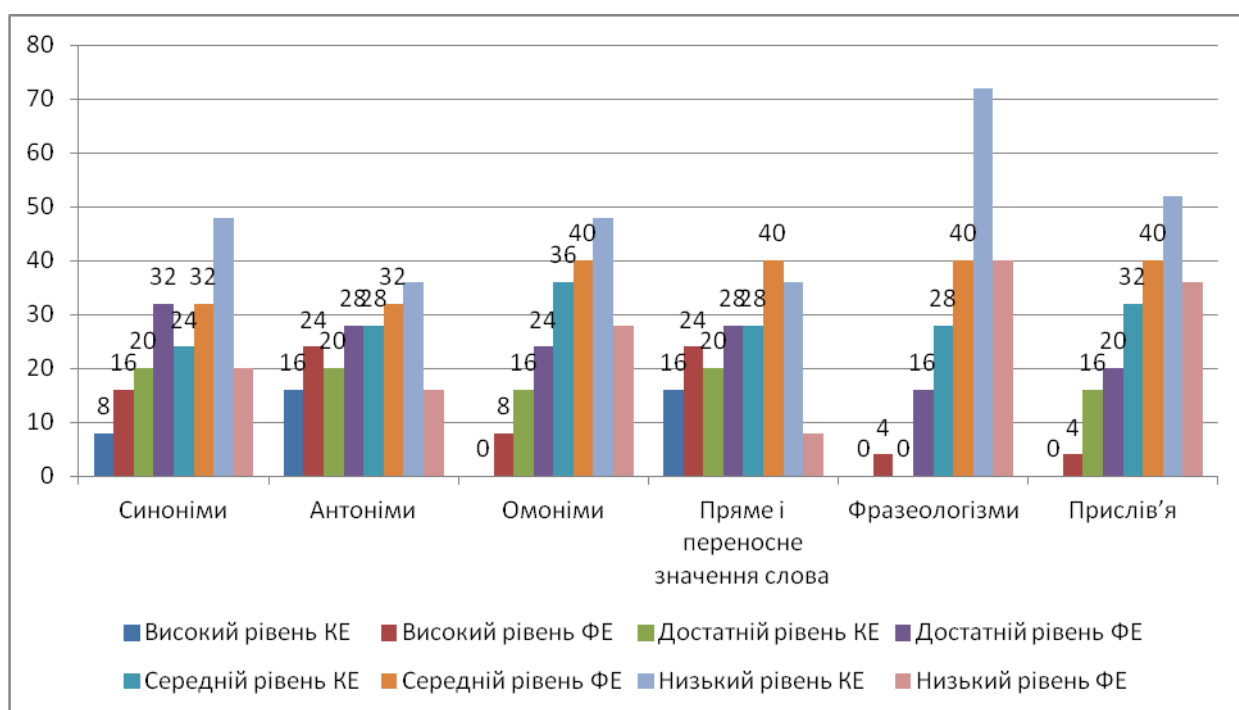

Рис. 2.1. Порівняльний аналіз рівнів сформованості словника дітей 6-го року життя експериментальної групи на констатувальному та формувальному етапах експерименту, %

Наведені на рис. 2.1 дані засвідчують факти зростання рівнів сформованості словника дошкільників шостого року життя експериментальної групи на формувальному етапі дослідження порівняно із констатувальним. Зокрема, відбулося зростання рівнів обізнаності дошкільників 6-го року життя з анонімами, синонімами, омонімами, покращилися навички використання слів у переносному значенні, дещо меншою мірою проявились позитивні результати у розумінні дошкільниками фразеологізмів і прислів'їв. Так, якщо на етапі

констатації дошкільники мали суттєві труднощі з визначенням прямого і переносного значення слова, з розумінням антонімів, омонімів, трактуванням прислів'їв, то на формувальному етапі дослідження кількість дошкільників з означеними вище проблемами стала меншою.

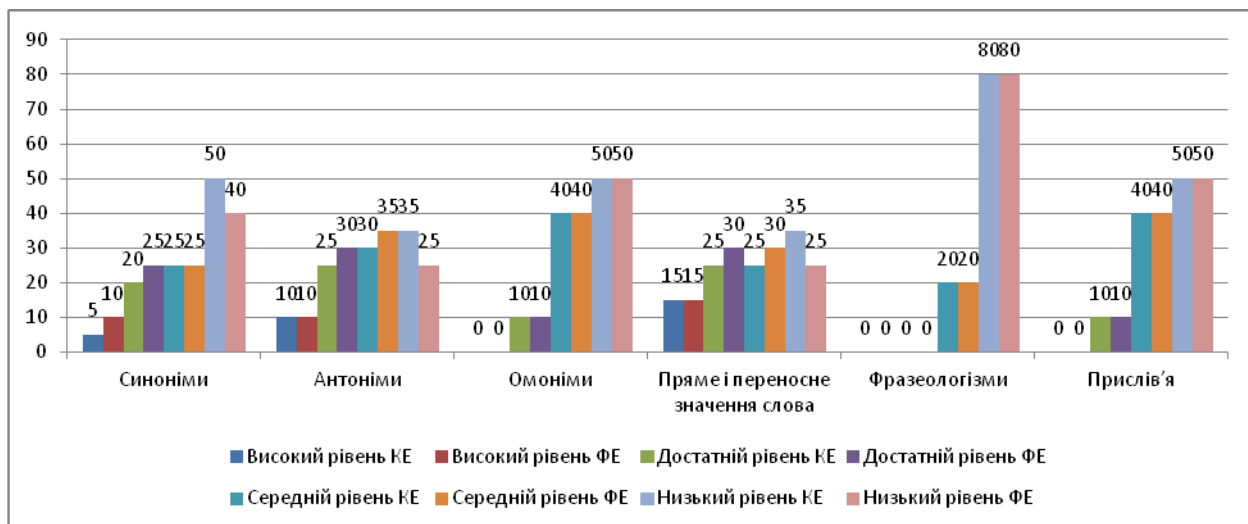

Рис. 2.2. Порівняльний аналіз рівнів сформованості словника дітей 6-го року життя контрольної групи на констатувальному та формувальному етапах експерименту, %

Наведені на рис. 2.2 дані засвідчують низьку динаміку збагачення словника дітей шостого року життя контрольної групи. Зокрема, дещо підвищився рівень сформованості словника дошкільників аналізованої вибірки у частині використання антонімів, синонімів, вживання слів у прямому й переносному значенні. Проте залишились статичними показники сформованості словника дітей контрольної групи у частині розуміннями ними омонімів, фразеологізмів, прислів'їв.

Порівняльний аналіз рис. 2.1 і 2.2 підтверджує значно вищі темпи збагачення словника дітей дошкільного віку 6-го року життя в експериментальній групі порівняно з контрольною на формувальному етапі дослідження. Це засвідчує ефективність застосування запропонованої нами

методики використання засобів образотворення для дослідження та збагачення словника дошкільників.

2.4. Методичні поради щодо збагачення словника дітей 6 року життя в образотворчій діяльності

На основі проведеного дослідження можна сформулювати такі методичні поради щодо збагачення словника дітей 6-го року життя в образотворчій діяльності:

1. Використовувати ігрові вправи, які передбачають комбінування різних активностей дитини з образотворенням і мовленням.
2. Використовувати інтерактивні методи збагачення словника дітей.
3. Пропонувати дітям малювати своє бачення змісту прислів'їв, фразеологізмів.
4. Використовувати малювання для зображення окремих дій персонажів казки, змісту прислів'їв, фразеологізмів з подальшою їх оцінкою.
5. Практикувати групове обговорення створених дітьми малюнків на основі запропонованих їм фразеологізмів, прислів'їв.
6. Давати можливість дітям самим робити висновки про зроблені ними малюнки на основі запропонованої їм лексики.
7. Практикувати роботу в парах, пропонуючи одній дитині зобразити певний предмет з набором конкретних властивостей, а іншій – протилежність, наприклад одна дитина малює високий будинок, а інша – низький.
8. Звертати увагу на художнє слово, яким можна послуговуватися дітям у повсякденному спілкуванні.
9. Максимально залучати дітей до обговорення значення використовуваних ними лексем.
10. Використовувати інтерактивні методи при організації роботи дітей на малюнками відповідно до запропонованої їм тематики.

11. Пропонувати дітям намалювати, як вони уявлять пряме й переносне значення слова, наприклад одна дитина малює картину «Летить літак», а інша – «Летить час».

12. Вдосконалювати уявлення дітей про багатозначні слова.

13. Давати дітям ілюстративний, графічний матеріал із використанням фразеологізмів.

14. Пропонувати дітям завдання на пошук фразеологізмів та конструювання їх на основі слів-підказок, оформлених у вигляді картинок.

15. Давати дітям завдання на доповнення малюнків задля зміни значення зображуваних на них предметів чи явищ, наприклад малювання картин дня або ночі.

16. Мотивувати дошкільників до активного коментування зроблених ними малюнків.

17. Залучати дітей до дидактичних ігор з коментуванням запропонованих їм картинок.

18. Збагачувати мовлення дітей через використання сюжетних малюнків.

19. Пропонувати дошкільникам самостійну підготовку малюнків до занять.

20. Використовувати сюжетні картинки для формування розуміння дітьми змісту прислів'їв.

Реалізація запропонованих порад сприятиме оптимізації роботи зі збагачення словника дітей 6-го року життя.

Висновки до розділу 2

У результаті проведеного на констатувальному етапі емпіричного дослідження сформованості словника у дошкільників 6-го року життя встановлено, що в аналізованій вибірці переважають діти із середнім рівнем словникового запасу (активний і пасивний), із середнім рівнем розвитку

активного словника, із високим і добрим рівнями розвитку зв'язного мовлення. Також дошкільники 6-го року життя продемонстрували низьку обізнаність із фразеологізмами, прислів'ями, омонімами. Дещо вищим є рівень обізнаності старших дошкільників із антонімами, синонімами і словами у прямому й переносному значенні, проте відсоток респондентів, які опанували ці лексичні засоби є невисоким. Значна частина дошкільників продемонстрували низький і середній рівні сформованості словника за усіма лексичними групами слів, які були взяті для аналізу.

Для збагачення словника дошкільників 6-го року життя нами запропоновано авторські завдання, які передбачають комбінування образотворчої діяльності та мовленнєвого коментування: «Намалюй емоції», «Намалюй протилежне», «Малюємо фразеологізми», «Намалюй і по-іншому назви», «Слова одні – малюнки інші», «Скільки значень має слово», «Як я розумію прислів'я», «Розшифруй карикатури», «Малюємо слова», «Заховай слово у малюнку». Вони спрямовані на збагачення словника дошкільників 6-го року життя антонімами, синонімами, омонімами, фразеологізмами, прислів'ями, формування розуміння прямого й переносного значення слова, багатозначності слів.

Проведеним на формувальному етапі опитуванням дошкільників 6-го року життя встановлено, що в експериментальній групі дошкільників 6-го року життя переважають респонденти із середнім і достатнім рівнями сформованості словника, зокрема в частині використання антонімів, синонімів, лексем у прямому й переносному значенні. Дещо нижчі показники сформованості словника дошкільників аналізованої нами вибірки за такими лексичними засобами, як фразеологізми, прислів'я. Дослідженням зафіксовано зростання рівнів обізнаності дошкільників 6-го року життя в експериментальній групі порівняно із контрольною з антонімами, синонімами, омонімами, покращилися навички використання слів у переносному значенні, дещо меншою мірою проявились позитивні результати у розумінні дошкільниками фразеологізмів і прислів'їв.

Методичні поради щодо збагачення словника дітей 6-го року життя в образотворчій діяльності охоплюють роботу зі створення дошкільниками малюнків із подальшим їх коментуванням, використання сюжетних малюнків для розкриття значення різних лексичних засобів, зокрема прислів'їв, приказок, фразеологізмів, застосування ігрових технологій. інтерактивних методів, групової й парної роботи під час виконання дошкільниками малюнків відповідно до певного лексичного змісту з обов'язковим їх подальшим коментуванням.

ВИСНОВКИ

У межах наукового пошуку нами розкрито теоретичні засади мовленнєвого розвитку дітей старшого дошкільного віку, було вивчено особливості розвитку словника у дітей 6-го року життя в різних видах активності, зроблено методичний огляд прогресивних практик збагачення словника дитини 6-го року життя, проведено експериментальне дослідження збагачення словника дитини 6-го року життя засобами образотворчої діяльності й проаналізовано його результати, запропоновано методiku застосування засобів образотворення для збагачення словника дітей 6-го року життя; проаналізовано ефективність роботи зі збагачення словника дітей 6 року життя в образотворчій діяльності за результатами формувального експерименту; розроблено методичні поради щодо збагачення словника дітей 6 року життя в образотворчій діяльності.

Проведене дослідження є підставою для формулювання таких висновків:

1. У психолінгвістичних та лінгводидактичних дослідженнях мовлення дитини дошкільного віку розглядається у контексті формування інших вищих психічних функцій, зокрема уваги, мислення, пам'яті, когнітивного розвитку дитини, впливу на неї комунікативного простору, соціокультурних чинників, з урахуванням нейронних аспектів.

2. На шостому році життя у дітей сформованою є звукова сторона мовлення, активно формується лексико-граматична, синтаксична складові мовлення, розкриваються психолінгвістичні засади мовленнєвого розвитку дітей старшого дошкільного віку; у дітей 6-го року життя розширюється й уточнюється словниковий запас, розвиваються комунікативні навички. Розвиток словника дітей 6-го року життя може відбуватися у різних видах активності: творчість, малювання, ліплення, театралізація тощо.

3. Педагоги-практики рекомендують проводити роботу зі збагачення словника дітей дошкільного віку шостого року життя із використанням наочних, словесних, практичних методів, ігрових технологій, із використанням мовнорухових ігор і вправ, танцювально-ритмічних вправ, емоційно-

комунікативного тренінгу, словниково-логічних вправ, розглядання іграшок, опис, розповідання за іграшками і картинами, читання і розповідання художньої літератури, повторення слів дітьми; заміна авторських слів словами, близькими за змістом; підбір слів для характеристики героїв; вживання слів у різному контексті, через образотворчу діяльність, через мовленнєво-ігрову діяльність дошкільників, роботу із фольклорним матеріалом (народні пісні, казки, загадка, скоромовки, приказки, прислів'я тощо), музичне мистецтво, зображувальну діяльність, зв'язне мовлення. Одним із продуктивних і доцільних до використання у роботі з дошкільниками 6-го року життя способом збагачення словника є образотворча діяльність.

4. Проведеним на констатувальному етапі емпіричним дослідженням сформованості словника у дошкільників 6-го року життя встановлено, що в аналізованій вибірці переважають діти із середнім рівнем словникового запасу (активний і пасивний), із середнім рівнем розвитку активного словника, із високим і добрим рівнями розвитку зв'язного мовлення. Також дошкільники 6-го року життя продемонстрували низьку обізнаність із фразеологізмами, прислів'ями, омонімами. Дещо вищим є рівень обізнаності старших дошкільників із антонімами, синонімами і словами у прямому й переносному значенні, проте відсоток респондентів, які опанували ці лексичні засоби є невисоким. Значна частина дошкільників продемонстрували низький і середній рівні сформованості словника за усіма лексичними групами слів, які були взяті для аналізу.

5. Для збагачення словника дошкільників 6-го року життя нами запропоновано авторські завдання, які передбачають комбінування образотворчої діяльності та мовленнєвого коментування: «Намалюй емоції», «Намалюй протилежне», «Малюємо фразеологізми», «Намалюй і по-іншому назви», «Слова одні – малюнки інші», «Скільки значень має слово», «Як я розумію прислів'я», «Розшифруй карикатури», «Малюємо слова», «Заховай слово у малюнку». Вони спрямовані на збагачення словника дошкільників 6-го року життя антонімами, синонімами, омонімами, фразеологізмами,

прислів'ями, формування розуміння прямого й переносного значення слова, багатозначності слів.

6. Проведеним на формувальному етапі опитуванням дошкільників 6-го року життя встановлено, що в експериментальній групі дошкільників 6-го року життя переважають респонденти із середнім і достатнім рівнями сформованості словника, зокрема в частині використання антонімів, синонімів, лексем у прямому й переносному значенні. Дещо нижчі показники сформованості словника дошкільників аналізованої нами вибірки за такими лексичними засобами, як фразеологізми, прислів'я. Дослідженням зафіксовано зростання рівнів обізнаності дошкільників 6-го року життя в експериментальній групі порівняно із контрольною з антонімами, синонімами, омонімами, покращилися навички використання слів у переносному значенні, дещо меншою мірою проявились позитивні результати у розумінні дошкільниками фразеологізмів і прислів'їв.

7. Методичні поради щодо збагачення словника дітей 6-го року життя в образотворчій діяльності охоплюють роботу зі створення дошкільниками малюнків із подальшим їх коментуванням, використання сюжетних малюнків для розкриття значення різних лексичних засобів, зокрема прислів'їв, приказок, фразеологізмів, застосування ігрових технологій, інтерактивних методів, групової й парної роботи під час виконання дошкільниками малюнків відповідно до певного лексичного змісту з обов'язкових їх подальшим коментуванням.

Перспективи подальших наукових пошуків в означеному напрямі вбачаємо у написанні методичних статей стосовно використання засобів образотворення задля збагачення словника дошкільників 6-го року життя, щодо розвитку мовлення старших дошкільників, в укладанні збірника дидактичних матеріалів до навчально-пізнавальних занять з розвитку мовлення дітей 6-го року життя в закладах дошкільної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Албул В. Г. Засоби розвитку словника у дошкільників. Актуальні проблеми психології. Том V. Випуск 17. URL:<http://www.apppsychology.org.ua/data/jrn/v5/i17/3.pdf> (дата звернення: 01.08.2024).
2. Базовий компонент дошкільної освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini> (дата звернення: 14.08.2024).
3. Балла Л. В., Овчіннікова А. Ю. Використання казки у формуванні моральних і духовних почуттів у дітей дошкільного віку. Концептуальні шляхи реформування та розвитку педагогічних наук. Матеріали II науково-практичної конференції (м. Дніпро, 22-23 травня 2020 р.). Херсон: Видавництво «Молодий вчений», 2020. С. 95-98.
4. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах: підруч. Друге вид., доповн. Київ: ВД «Слово», 2011. 704 с.
5. Богуш А. М. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти. 4-те вид., доопр. і доп. Харків : Ранок, 2013. 192с.
6. Богуш А. М., Гавриш Н. В, Саприкіна О. В. Теорія і методика розвитку мовлення дітей раннього віку: підручник. Київ: Слово. 2009. 408 с.
7. Богуш А.М., Лисенко Н.В. Українське народознавство в дошкільному закладі: навч. посіб. 2-ге вид., переробл. і допов. Київ: Вища шк., 2002. 407 с.
8. Бондаренко Н.В. Вплив музичного мистецтва на мовленнєвий розвиток дитини дошкільного віку. *Таврійський вісник освіти*. 2017. № 1 (57). С. 45-52.
9. Боряк О. В. Особливості сприйняття, інтерпретації, розуміння та породження мовлення в молодших школярів із інтелектуальними порушеннями. URL: [doihttps://doi.org/10.30525/978-9934-26-325-5-3](https://doi.org/10.30525/978-9934-26-325-5-3) (дата

звернення: 10.08.2024).

10. Вашуленко М. С. Лінгводидактичні орієнтири сучасної початкової мовної освіти в Україні. *Вісник Львівського університету*. 2010. Вип. 50. С. 57—65.

11. Вашуленко М. С. Методика навчання української мови в початковій школі: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Літера ЛТД, 2011. 364 с.

12. Гавриш Н. Мовлення дитини. *Дошкільне виховання*. 2021. №3. С.3-8.

13. Гавриш Н., Васильєва С., Рагозіна В. Стан розвитку дітей у групах раннього віку в закладах дошкільної освіти: результати констатувального експерименту. *Український педагогічний журнал*. 2020. №4. С. 69-82.

14. Гноєвська О. Ю. Роль іграшки в засвоєнні словника дітей дошкільного віку. С. 33-39.

15. Данилюк І.В., Зольникова С.В. Казкотерапія як метод психологічного впливу на особистість. *Psychologicaljournal*. 2019. №5. Вип. 6. С. 161- 173.

16. Дем'яненко С. Д. Емпіричне дослідження мовленнєвого розвитку старших дошкільників у зв'язку з підготовкою до навчання грамоти. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2020. Вип. 2. С. 119-125.

17. Єнгаличева І. Мовленнєвий розвиток дітей дошкільного віку засобами малого жанрового фольклору. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2014. Вип. 50. С. 87-91.

18. Зажарська Г. П. Навчання мовлення дітей молодшого шкільного віку на уроках читання. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2018. № 3 (137). С. 49-58.

19. Закон України «Про дошкільну освіту». URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14?find=1&text=%D0%B4%D0%BE%D1%88%D0%BA#Text> (дата звернення: 23.08.2024).

20. Залізник А. М. Усна народна творчість як засіб розвитку мовлення дітей. *Київський науково-педагогічний вісник*. 2017. №10 (10). С.16-20.
21. Зелінська Т. М., Михайлова І. В. Практикум із загальної психології : навч. посібн. К. : Каравела, 2009. 272 с.
22. Іваненко Н. В., Козак Л. В. Особливості пізнавального розвитку дітей шостого року життя. *Наукові інновації та передові технології*. 2022. №6(8). С. 131-141.
23. Іщенко Л. В. Навчання дітей дошкільного віку рідної мови: навчальний посібник. Умань: ПП «Жовтий», 2013. 138 с.
24. Калмикова Л.О. Перспективність і наступність в навчанні мови й розвитку мовлення дітей дошкільного і молодшого шкільного віку: психолінгвістичний і лінгвометодичний виміри: навч.-метод. посіб. Київ: Видавничий дім «Слово», 2017. 448 с.
25. Коломієць О.Г., Демиденко Т.М. Казкотерапія як метод соціальної роботи з формування соціально-адекватної поведінки дітей молодшого шкільного віку. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія «Педагогічні науки»*. 2019. Випуск № 4. С. 161-168.
26. Коновалова Л. М., Ласточкина О. В. Казкотерапія як засіб корекції мовлення дітей дошкільного віку. *Сучасні проблеми логопедії та реабілітації*. Суми, 14 квітня 2017 року. С. 28-31.
27. Конопляста С. Ю. Синиця А. О. Дизартрія у систематиці мовленнєвих порушень (сучасний погляд). *Наук. часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2019. С.111-116.
28. Кормош М. Є., Чекан О. І. Теоретико-методичні засади розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності. *Наука майбутнього: збірник наукових праць студентів, аспірантів та молодих вчених / гол. ред. В.В. Гоблик. Мукачево : РВВ МДУ, 2019. Вип. 2(4). С.58-65.*
29. Котелянець Ю. С. Філософські та психолого-педагогічні основи творчої активності дітей старшого дошкільного віку. *Вісник Черкаського*

національного університету імені Богдана Хмельницького. 2020. Вип. № 2. С. 231-237.

30. Кравченко А. І., Ткаченко Л. І. Науково-теоретичні основи збагачення та активізації словника дітей дошкільного віку. Сучасні проблеми логопедії та реабілітації: матеріали X Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції (18 листопада 2021 року, м. Суми). Суми: ФОП Цьома С. П., 2021. С. 74-79.

31. Кравченко І. В. Розвиток мовлення дітей дошкільного віку засобами зображувальної діяльності. *Актуальні питання корекційної освіти*. С. 137-147.

32. Крохмальна Г. І., Герич Х. Т. Психолого-педагогічні засади роботи над збагаченням лексичного запасу молодших школярів на уроці української мови. *Молодий вчений*. 2018. № 10 (62). С. 70-73.

33. Кузьменко В. Ф. Словниково-логічні вправи та дидактичні ігри на уроках української мови та літературного читання. URL:https://pedvistavka.at.ua/publ/2015_ko_pochatkova_ta_doshkilna/pochatkova_osvita/slovnikovo_logichni_vpravi_ta_didaktichni_igri_na_urokakh_ukrajinskoji_movi_ta_literaturnogo_chitannja/45-1-0-991 (дата звернення: 01.08.2024).

34. Купчишина В., Мацук Л. Психологічні особливості мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку. *Психологічні тревелоги*. 2022. № 1 65. С. 65-84.

35. Лещенко О.М. Естетичне виховання дітей дошкільного віку. *Дошкільне виховання*. 2003. № 9. С. 12-16.

36. Лохвицька Л., Кролівець Ю., Дем'яненко С. Підготовка майбутніх вихователів до психолінгвістичного розвитку дітей дошкільного віку. *PreschoolEducation: GlobalTrends*. 2024. №5. С. 114-146.

37. Луців С. Система словникової роботи на уроках української мови. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*. 2015. №1. С. 479-486.

38. Мажуга Я. Проблема мовлення та мовленнєвої діяльності у контексті наукового аналізу. Збірник наукових статей студентів спеціальності «Дошкільна освіта» / за заг. ред. проф. О. Л. Кононко. Ніжин : НДУ ім. М.

Гоголя, 2019. С. 163-167.

39. Макаренко С. Педагогічні умови збагачення словника дошкільників у зображувальній діяльності. Актуальні проблеми підготовки фахівців дошкільної освіти: проблеми, досвід, інновації: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, м. Глухів, 21–22 листоп. 2019 р.). Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2019. С. 107–112.

40. Максим О.В., Рябовол Т.А. Використання казкотерапії в роботі з соціально дезадаптованими школярами. *Молодий вчений*. 2014. № 12 (15). С. 260-263.

41. Маліновська Н. В. Розвиток мовлення дітей раннього віку засобами фольклору. Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». 2015. №11. С. 11-14.

42. Поворознюк С. Українські народні казки та легенди у вихованні й розвитку дітей дошкільного віку з родин учасників антитерористичної операції і внутрішньо переміщених осіб. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Педагогіка. 2018. Вип. 19. Т. 2. С. 182-186.

43. Полевікова О. Б. Шляхи збагачення словникового запасу першокласників. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету*. 2009. № 4. С. 73-78.

44. Полевікова О.Б. Мовленнєвий розвиток дитини дошкільного віку в контексті педагогіки Фрідріха Фребеля. URL: <https://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/article/view/3838> (дата звернення: 20.08.2024).

45. Прогонюк А.В., Санто В.В. Комунікативні ігри як засіб розвитку мовлення дітей дошкільного віку. Освіта і формування конкурентоспроможності фахівців в умовах євроінтеграції: збірник тез доповідей V Міжнародної науково-практичної конференції, 21-22 жовтня 2021 р., Мукачєво / Ред.кол.: Т.Д. Щербан (гол.ред.) та ін. Мукачєво: Вид-во МДУ, 2021. С. 257-260.

46. Рейпольська О.Д. Педагогічні умови мовленнєвого розвитку дітей у

різновіковій групі дитячого садка (на матеріалі англійської мови): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. : Інститут проблем виховання АПН України. Київ, 2004. С. 22.

47. Савчин М., Василенко Л. Вікова психологія : навч. посіб. 3-тє вид., перероб., доповн. Київ: ВЦ «Академія», 2017. 368 с.

48. Самойленко Т. Збагачення словника молодших школярів як методична проблема. URL: <https://sno.udpu.edu.ua/index.php/naukovo-metodychna-robota/99-problemy-i-perspektyvy-rozvytku-osvity-khkhi-stolittia-11-12-lystopada-2020-roku/576-zbagachennya-slovnika-molodshikh-shkolyariv-yak-metodychna-problema> (дата звернення: 01.08.2024).

49. Сараєва І. В. Формування оцінно-контрольних дій у дітей передшкільного віку в різних видах діяльності: дис. ... д-ра філософії: 012. Одеса, 2021. 313с.

50. Сас О. Лінгводидактична спадщина Є. І. Тихеєвої у збагаченні словника дітей дошкільного віку. *Молодь і ринок*. 2014. №6 (113). С. 41-44.

51. Сіранчук Н. М. Формування лексичної компетентності в учнів початкових класів на уроках української мови: монографія. Київ: «Центр учбової літератури», 2017. 288 с.

52. Соботович Є. Ф. Вибрані праці з логопедії. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2015. 308 с.

53. Стахова Л. Л., Іванія Ю. О. Активізація словника дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення. *Сучасні проблеми логопедії та реабілітації: матеріали VIII Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції* (15 лютого 2019 року, м. Суми). Суми : ФОП Цьома С. П., 2019. 196 с.

54. Степанова О. І. Особливості розвитку словника у дітей з порушенням мовлення. *Наукові записки РДГУ*. 2014. Вип. 10 (53).

55. Супрун Д., Федоренко М. Психолінгводидактика розвитку мовленнєвої активності дітей старшого дошкільного віку з аутистичними порушеннями. *Psycholinguistics*. 2019. №25(1). С. 283-296.

56. Тесля Е. Розвиток мовлення в дітей середнього дошкільного віку в контексті спілкування з дорослими. Сучасна гуманітаристика: збірник матеріалів XIV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 9 грудня 2019 р. Переяслав (Київ. обл.), 2019. Вип. 14. С.101-103.

57. Товкач І. Є. Розуміння й усвідомлення дітьми старшого дошкільного віку мовлення як психолінгвістичні феномени. Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Харків : КЦ ФОП Іванової М.А., 2020. Том. IV. Психологія розвитку дошкільника. Випуск 16. С. 196-209.

58. Трифонова О. С. Формування комунікативної готовності дитини 6-го року життя до навчання у школі засобами арт-технологій. *Colloquium-journal*. 2021.№34(121). С. 65-67.

59. Трифонова О. С., Брилунова І. І. Мовленнєва підготовка дитини 6-го року життя до навчання у школі. *Colloquium-journal*. 2021. №34(121). С. 62-64.

60. Федорова М.А. Дошкільна лінгводидактика. Житомир, ФОП Левковець, 2022. 313 с.

61. Фокіна К., Федорова М. Характеристика та методичні основи розвитку словника дітей у ранньому віці. Перспективи розвитку дошкільної освіти і сучасний образ дитинства: зб. наукових праць / за заг. ред.: О.О.Максимової, М.А.Федорової. Житомир: ФОП Левковець, 2021. С. 163-166.

62. Харківська А. Арт-техніки у корекційній роботі з дітьми з мовленнєвими порушеннями. *Освіта. Інноватика. Практика*. 2024. Том 12, № 4. С. 48-52.

63. Хрестоматія з логопедії: авторський колектив: Н. Базима, Т. Бредун, В. Галущенко, Д. Горбачова, В. Кисличенко, Н. Кабельникова, О. Качуровська, О. Козинець, Ю. Коломієць, С. Конопляста, С. Кондукова, І. Ластовка, Є. Линдіна, В. Любовецька, І. Мартиненко, І. Марченко, Н. Пахомова, О. Ревуцька, А. Савицький, Л. Смаглюк, В. Тищенко, В. Тарасун, Л. Трофименко, Н. Чередніченко, С. Федоренко, Т. Швалюк, М. Шеремет, Д. Шульженко Київ:

«Книга-плюс», 2019. 496 с.

64. Чепка О. Ігрові технології у корекційно-розвивальній роботі з дітьми з тяжкими порушеннями мовлення. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*. 2023. Вип. 2(10). С. 57-66.

65. Шаумян О.Г. Казка як психокорекційний метод психологічної допомоги дошкільнику. «Актуальні проблеми психології»: збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Харків: КЦ ФОР Іванової М.А., 2019 Том IV. Психологія розвитку дошкільника. Випуск 15. С. 221-225.

66. Якимчук Г.В. Вітчизняні підходи до диференціації первинних і вторинних порушень мовленнєвого розвитку. *Психологія особистості*. 2023. Вип. 56. С. 183-187.

67. Skrypnyk A., Pechenizka S., Kornieva I. Psycholinguistic aspects of language development: research on language abilities in children and adults. *Global Innovations and Collaborative Solutions in Contemporary Science*. 2023. №3. P. 166-170.